

Takács Gábor: Konstruált valóság – A lovecrafti vallási hagyomány kortárs vallástudományi értelmezése

„Mert én azt hiszem, hogy léteznek. Mint minden más. Gondoljanak bele! Luke Skywalker vagy a Mikulás nem hatott jobban bárkire, mint itt akár melyik élő ember? És tök mindegy, hogy Jézus élő vagy sem, több követője van a világon, mint bármelyikünknek. És ugyanezt elmondhatjuk Tapsi Hapsiról vagy Supermanről, Harry Potterről. Engem ők alakítottak. Ők szabályozták a tetteimet a Földön. Nem elég ez ahhoz, hogy létezzenek? Jó, persze, kitaláltak meg minden, de sokunknak fontosabbak, mint az élők. Sőt még akkor is létezni fognak mikor mi már rég nem. Egyszóval: szerintem valóságosabbak, mint itt néhányan.”

(South Park: Imaginationland, 2007)

„A fantázia és a fantasztikum irodalma, különösen a tudományos-fantasztikus irodalom manapság nagyon népszerű, de még nem ismerjük bensőséges viszonyát a különböző okkult hagyományokkal. Hesse Utazás Keletre (1951) című művének földalatti divatja az ötvenes években előre jelezte az okkult újjáéledését a hatvanas évek végén. De ki fogja értelmezni számunkra a Rosemary's Baby [Rosemary gyermeke] és a 2001 elképesztő sikerét? Én csak a kérdést teszem föl.”

(Mircea Eliade¹)

Ha a vallással kapcsolatos diskurzusokat elemzünk, legtöbbször a téma valamilyen speciális „szféraként” jelenik meg előttünk. Szent dolgok, erkölcsi és morális igazságok, a hétköznapi világtól elkülönülő jelenségek jutnak eszünkbe, amelyek

---

¹ Az eredetileg 1974-ben elhangzott előadás szövegének forrása: Eliade, 2002, 85-86.

változatlanak tűnnek. Gyakran hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a vallás az emberi kultúra dinamikusan alakuló része, azaz nem független a civilizáció többi szegmensétől. Ugyanúgy hatnak rá ezek a területek, mint ahogy a vallás is hatást gyakorol például a politikára vagy a hétköznapiakra. Egy-egy vallási rendszer vizsgálata sok mindent elárul az adott korról és kultúráról. A társadalmi berendezkedés, a földrajzi környezet, a történelmi fordulópontok, de még akár a járványok vagy természeti csapások is alakíthatják a vallási képet, válhat az istenkép egy szerető atyából haragvó úrrá, a szertartás hálaadásból könyörgéssé.

Minden korunknak megvan a maga vallása, mondhatnánk. Ha az ókori embernek is megvolt a sajátja, akkor a mi korunknak is megvan. Az alkalmazott vallástudomány – más, nem kevésbé fontos kérdések mellett – azt a célt tűzte ki, hogy korunk vallásos nézeteit, a kortárs csoportokat és az egyének vallásosságát vizsgálja, így a XX. században megjelent új vallási jelenségek is fontos kutatási tárgyát képezik, melynek segítségével fontos információkhoz juthatunk korunk vallási képével kapcsolatban.

Ugyanakkor korunkról sok mindent elárul a tömegkultúra is. Szállóigévé vált filmidézetek, plakátok, reklámok, hírességek, sikerkönyvek, megannyi elem, ami körülvesz bennünket, és mélyen meghatározza identitásunkat. A kezdeti elgondolás, amely a popkultúrára mint a tömegek alsóbbrendű, csupán az öncélú szórakoztatást szolgáló jelenségére tekint, az elmúlt néhány évtizedben átalakult. Ahogy egyre több vizsgálat kezdett el foglalkozni a témával, nyilvánvalóvá vált, hogy a populáris kultúrából legalább annyit megállapíthatunk saját korunkról, mint más, jelentősebbnek hitt szegmensből. A popkultúra mindent áthat, a társadalom egészében jelen van – és mindent felhasznál. A XXI. század elejére kezd természetessé válni, hogy olyan, a „magas kultúra” körébe tartozó elemeket is „beépít magába”, mint a komolyzene vagy akár a vallás. Ezért egyre többen kutatják, vajon milyen módon kapcsolódik össze a populáris kultúra a vallással.

Ennek az összefonódásnak talán az egyik legérdekesebb jelensége a tanulmányban bemutatásra kerülő „fikciós alapú vallásosság” és az ehhez kapcsolódó közösségek. Ezek a csoportok, amelyek jól dokumentáltak, a tömegkultúra kánonjába tartozó fikciós irodalmi vagy audiovizuális művekre mint vallási alapra reflektálnak, izgalmas vallástudományi kérdéseket vetnek fel. Mi állhat e folyamat mögött? Miként vizsgálhatóak egyáltalán a csoportok? Az alkalmazott vallástudomány teoretikusai ezen jelenség értelmezésével csupán az elmúlt két évtizedben kezdtek behatóbban foglalkozni, ennél fogva (különösen magyar nyelvterületen) a róluk folyó tudományos diskurzus meglehetősen kezdeti stádiumban van, azaz számos ellentmondás, hiányosság és kérdés merülhet fel velük kapcsolatban.

A továbbiakban igyekszem bemutatni ezt a diskurzust, az eddig tett kísérleteket használható elméletek megalkotására, illetve azokat a kortárs feltevéseket, amelyek valamilyen módon ide kapcsolhatók, új perspektívát adhatnak egy átfogóbb elméleti keret létrehozására. Természetesen mindehhez nélkülözhetetlen, hogy kontextualizáljuk a témát, amire szintén ki fogok térni. Végezetül pedig be kívánom

mutatni azt a vallási jelenséget, ami egyáltalán elindított arra, hogy foglalkozzam a „fikciós alapú vallásosság” kérdésével, vagyis a H. P. Lovecraft életművén alapuló vallási hagyomány. Nem célokom, hogy teljes mélységében elemezzem az ide vágó csoportokat és vallási irányzatokat, csupán fel szeretném villantani, mennyire sokszínű csupán ez az egy témakör is, és hogy mennyire nincs könnyű dolguk azoknak, akik át akarják látni egy-egy fikciós mű vagy popkulturális szerző vallási hatását.

Elméleti kontextus: a vallástalanságtól a vallásalapításig

A vallási szféra

Egyetlen, korunk vallási világával foglalkozó munka sem kerülheti meg azt a gondolatot, mely az elmúlt két évszázadban uralta az európai gondolkodást, és lett folyamatosan vita tárgya. A *szekularizáció*nak nevezett gondolatrendszer ugyan nincs teljesen és tökéletesen kidolgozva – ellenben rengeteg teoretikus foglalkozott a kérdéssel, és próbált meg átfogó elméletet kidolgozni –, mégis ez a legerőteljesebb paradigma, amihez a valláskutatók és szociológusok viszonyítanak, és ennek a tanulmánynak a fő témája szempontjából is érdemes röviden foglalkozni vele.

A szekularizációt legkorábban úgy magyarázták, mint a vallás² háttérbe szorítását, végső soron az eltűnését. Ez azonban egy igencsak durva és leegyszerűsítő állítás, amely az elmúlt évszázadok vallási változásainak tükrében nem állja meg a helyét. A tanulmány nem kívánja kifejteni a szekularizációs tézis különféle képviselőinek (csak a teljesség igénye nélkül például Peter Berger vagy Karel Dobbelaere) és kritikuszainak (Mary Douglas, Jeffrey K. Hadden vagy Thomas Luckmann) nézeteit, azonban néhány, a megértése szempontjából kulcsfontosságúnak számító gondolatot meg kell említeni.

A szekularizációs tézis alapgondolataként az elméletalkotók a tudományos világnézet előtérbe kerülését jelölik meg. A felvilágosodás (az „ész kora”) Európájában a tudományos vívmányok, az empirikus gondolkodás előretörése alapjaiban kérdőjelezte meg az uralkodó vallásos világmagyarázatot.³ A XIX. század során az egyházak sorra veszítettek el korábban hozzájuk tartozó területeket, mint például az oktatás vagy az egészségügy monopóliuma. Csökkent a templomba járók aránya, a városi lakosság körében egyre kisebb szerepe lett az egyháznak. A kor társadalomtudósai úgy gondolták, hogy a társadalmak modernné válásával párhuzamosan a vallási formák elveszítik jelentőségüket, így a vallás előbb-utóbb végleg eltűnik, vagy jelentéktelenné válik. Az egyház elvesztette exkluzivitását, amelyet a világ je-

---

2 Több teoretikus is megjegyzi, hogy a szekularizációs tézis megítélésekor nagyon sokat számít, milyen vallásdefinícióval dolgozunk. A vallásdefiníció kérdéséhez a tanulmány később, igaz, nem mélyrehatóan, vissza fog térni.

3 Egyes elméletalkotók a szekularizáció kiindulópontját még korábbra, a reformáció folyamatába helyezik, sőt, Peter Berger 1973-as, *The Social Reality of Religion* című munkájában a szekularizációs tendenciát magában a kereszténységben véli felfedezni.

lenségeinek magyarázatára épített ki, a tudományos megfigyelés és a tudományosan alátámasztható (vagy legalábbis megvédhető) tények és elméletek vették át a vallási világgép helyét. Ez a folyamat, a világ „vallástalanodása” (weberi terminussal élve „varázstalanodása”) azonban nem hirtelen és nem is ugyanolyan módon zajlott le a társadalom különböző szintjein. Larry Shiner a szekularizáció hat különböző szintjét különítette el: a vallásos szimbólumok, doktrínák, egyházi intézmények háttérbe szorulása; a természetfelettiről az evilági életre helyeződik át a hangsúly; a vallás magánéleti kérdéssé válik, kivonul a társadalmi szférából; a vallásos elképzelések és intézmények nem-vallási formát öltenek; deszakralizáció, vagyis a vallás elveszíti privilégiumát a világ jelenségeinek megmagyarázására; végezetül pedig jelentheti a szakrálistól való elfordulást, vagyis az egyén döntéseit a racionalitás vezérli (Hamilton, 1998).

Ez és az ehhez hasonló többretegű szekularizáció-elméletek lehetőséget adnak arra, hogy egyaránt igazuk legyen a szekularizáció híveinek és ellenzőinek. Ugyanis, bár az intézményi kereteken belüli vallásosság láthatóan csökkent, de más területeken, főleg az egyéni és a kiscsoportos szférában éppen hogy a vallásosság virágzásának lehetünk tanúi (Tomka, 1996). De ugyanez igaz a nyugat-európaiktól (és észak-amerikaitól) eltérően fejlődött területekre is, mint a volt kommunista országok (Tomka, 1997). Sőt, Robert Bellah egyenesen azt állítja, hogy a szekularizáció valójában egy mítosz, amely sokkal inkább tekinthető vallásos meggyőződésnek, mint tudományos doktrínának (Hamilton, 1998).

Azokban a szekularizációs szintek közül az egyik, a tradicionális egyházak visszaszorulása, a társadalomban való „térvesztésük” – amely végső soron magát a szekularizációs elméletet is szülte – megállja a helyét, és fontos alakítója a XIX-XX. század vallástörténetének. Azzal, hogy az „egyházi szigor” csökkent a társadalomban, két, egymással összefüggő eredmény született. Egyrészt az egyén szabadon eldönthette, mit hisz – vagy esetleg hogy nem hisz –, mely vallás doktrínáit tartja mérvadónak, „igaznak”, melyet pedig „hamisnak”. Azonban nem csak a már meglévő vallások közül választhattak a hívek: a vallási palettán ugyanis változások következtek be. Sorra alakultak a különféle nagy egyházakon belül a kisebb vallási közösségek, amelyek nem egyszer kiváltak saját anyaegyházaikból (Tomka 1996). Másrészt nőtt az egyéni vallásosság szerepe, sokan az egyházszervezetet nem igénylő, vagy az eddigiektől különbözővallások felé fordultak. Nőtt az okkultizmus iránti érdeklődés és megjelentek olyan új csoportok, amelyek alig kötődtek az Európában és Észak-Amerikában lévő nagy vallási narratívákhoz (kereszténység, zsidóság). A tradicionális vallások tehát kénytelenek voltak szembesülni új kihívóikkal.

Mint oly sok minden a vallástudomány területén, a fent vázolt új vallási jelenségeknek sincs konszenzuális megítélése. Az okkultizmus iránti érdeklődés, az ezekkel foglalkozó különféle titkos páholyok, a (sokszor csak névleg) keleti vallási jelenségek, az 1960-as évek New Age mozgalmi és az azokhoz kapcsolódó vallások, spirituális csoportok, guruk, titokzatos „kultuszok”, a modern sámánok és boszorkányok hogyan vizsgálhatóak? Lehet-e közös módon kezelni őket, vagy valamilyen

tendenciát felállítani, esetleg jellemzőket felfedezni? Vagy hogyan csoportosítható-ak? Ugyan ez egy hosszú monográfiát is megtöltő téma, a későbbi érthetőség miatt foglalkozni kell ezekkel az új vallási jelenségekkel.

Nagyon sok elmélet létezik ezekkel az első látásra hasonló jelenségekkel kapcsolatban. A kutatók azonban még az oly egyszerűnek tűnő megnevezést is, mint az „új vallási az mozgalmak”, gyakran egymástól teljesen különböző módon használják. Vannak, akik már olyan „új vallásokat” is ide sorolnák, mint a Mormonok⁴, vagy olyan csoportokat, amelyeket inkább a keresztény szekta kifejezéssel illethetünk (Hamilton, 1998; Saliba, 2003). Általában azonban, ahogy Eileen Barker, a téma egyik legismertebb kutatója is kifejti, a második világháború után létrejött vallási csoportokra használják az új vallási mozgalmak fogalmát (Barker, 1985). A második világháborút, de főleg az 1960-as éveket követő spirituális „forrongást”, az új hitek megjelenését és elterjedését is több módon próbálják magyarázni. Egyesek a modern világ válságát látják ezekben, a kor emberének csalódását a tudományos világmagyarázatokban, egyfajta posztmodern attitűdöt. Az Egyesült Államokban sokáig a vietnámi háborút és annak traumáit látták a háttérben egyes kutatók. Elterjedt az a nézet is, hogy a világháború utáni nemzedék „elidegenedése”, a klasszikus társadalmi formákban való csalódása lenne az ok. Az biztos, hogy érdemes foglalkozni az ekkoriban történő társadalmi és szemléletmódbeli változások és az új vallási mozgalmak közötti kapcsolattal, de túl egyszerű lenne csak ezzel magyarázni a jelenséget (Robbins, 1996). A különféle mozgalmakkal kapcsolatban számtalan tanulmány született, amelyek ugyan igyekeztek általános jellemzőket felállítani, de inkább azt mutatták meg, hogy ez majdhogynem lehetetlen, és csupán különböző kategóriákat lehet kialakítani több változó (társadalomhoz való viszony, tagság összetétele stb.) mentén.⁵

Az új vallási mozgalmaktól mindenképpen érdemes elkülöníteni az ún. okkultista csoportokat és jelenségeket, bár az új vallási mozgalmak és az okkultizmus közti kapcsolat nem tagadható. Edward Tiryakian szerint az okkultizmus olyan „praktikákat” és „eljárásmódokat” foglal magába, amelyek merítenek a titkos természeti és kozmikus erőkből. Ezen praktikáknak tapasztalati eredményeik is vannak, olyan tudásra lehet szert tenni általuk, amely aztán továbbadható. Ezen ismeretek rendszerét szokás okkult tudományoknak nevezni. Az okkultizmussal szorosan összekapcsolódik az ezotéria fogalma: az ezoterikus ismeretek az okkult tudás alapját képezik, lényegében a kozmoszról alkotott ismereteket jelölik. Az okkult vallásosság iránti érdeklődés a XIX. században kapott nagy lendületet, amikor Franciaországban és Angliában sorra jelentek meg a témával foglalkozó könyvek és jöttek létre különféle csoportok, páholyok (Eliade, 2002). Az egyik leghíresebb ilyen az Arany Hajnal

---

4 Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints) 1830-ban jött létre Joseph Smith vezetésével, ismertebb nevét szent irata, a *Mormon Könyve* (*The Book of Mormon*) után kapta (Clarke, 2006).

5 Az új vallási mozgalmak ilyen kutatásairól jó összefoglalót nyújt a Lorne L. Dawson szerkesztette *Cults and New Religious Movements* (2003) című munka.

Hermetikus Rend⁶, egy 1887-ben alapított ezoterikus csoport, amellyel a korszak számos ismert figurája tartott fenn kapcsolatot, és később más vallási csoportok is kialakultak belőle. Természetesen az okkultizmus is folyamatosan alakult, változott az évtizedek során (Clarke, 2006).

A harmadik kategória az ún. neo- vagy újpogányság. Ez a kategória is, csakúgy, mint az előző kettő, nehezen megragadható, és sok különböző csoportot foglal magába, amelyek esetleg csak a közvélekedés miatt kerülnek ide. Az okkultizmushoz sok szállal kötődő újpogányság olyan csoportokat jelöl, amelyek alapvetően politeisták, természetközpontúak, visszanyúlnak több évezreddel ezelőtti tradíciókhoz és igyekeznek feleleveníteni régi kultuszokat, hiedelmeket. Az egyik legnagyobb újpogány irányzat a Wicca⁷, aminek története az 1930-as években indult. Ennek a boszorkányságot és az ősi termékenységkultuszt újjáélesztő csoportnak a középpontjában az Istennő kultusza áll. Érdemes megemlíteni, hogy az újpogánysággal szokták összefüggésbe hozni az ún. sátánista csoportokat, azonban ez az összevonás nem minden esetben állja meg a helyét (Clarke, 2006; Szilárdi és Szilágyi, 2007).

A röviden bemutatott három jelenségcsoport között sok kapcsolódási pont fedezhető fel, a tanulmány szempontjából azonban egy fontos tulajdonságot érdemes megemlíteni: ezek a mozgalmak, egyházak, „okkult körök” ugyan a felszínes vizsgáló számára egyértelműen valamilyen korábbi vallási hagyomány örökösei, ám hitelveik, szertartásaik stb. gyakran nem csak ezekből táplálkoznak. A legtöbb új vallási jelenség vagy csoport a legkülönbözőbb elemeket építi be „hagyományába”, ám ezt legtöbbször csak a közelebbi vizsgálódások deríthetik ki.

Az új vallási jelenségek a legkülönbözőbb helyről merítenek tanításaikhoz, hitelveikhez. Gyakran valamely keleti vallás tanait értelmezik újra, ilyenek például a Krisna-tudatúak⁸, akadnak köztük magukat kereszténynek valló, nem az anyaegyházból kiváló szerveződések, mint a Család⁹, vannak olyanok, amelyek keresztény tanításokat értelmeznek át valamely helyi sajátosság okán, vagy különböző vallási hagyományokat „gyúrnak össze” stb. (Hamilton, 1998). Az ezoterikus hagyomány is remek forrás lehet, ugyanúgy, ahogyan a kereszténység előtti vallási rítusok és hiedelmek az újpogány csoportok esetében (Szilágyi és Szilárdi, 2007). Mellettük még egy sor olyan mozgalom is létezik, amely nem hivatkozik kapcsolatra valamely korábbi vallási tradícióval, kvázi sajátot teremtve (például a Szciantológia¹⁰). A legtöbb vallásos csoport ennek ellenére magát valamely vallási hagyományból eredezteti.

---

6 Hermetic Order of the Golden Dawn.

7 Church and School of Wicca.

8 Több Krisna-hívó közösség létezik, legfontosabb ezek közül az ISKCON (International Society for Krishna Consciousness), a Krisna-tudatú Hívók Nemzetközi Szervezete. A Hare Krisna néven is ismert mozgalmat az 1880-as években alapította egy bengáli misszionárius (Clarke, 2006).

9 A mozgalom hivatalos elnevezése a Független Missziós Közösségek Szövetsége (The Fellowship of Independent Missionary Communities), de ismert még Isten Gyermekai (The Children of God) és a Szeretet Családja (The Family of Love) néven is. Központi tanításukban elsősorban a keresztény Bibliára (illetve annak hibás voltára) építenek (Clarke, 2006).

10 Szciantológia Egyház (Church of Scientology), a tanulmány később részletesebben foglalkozik vele.

Azonban a vallástudományi kutatások bebizonyították, hogy ezek a szálak sokszor a valóságban nagyon gyengék, nem is léteznek.

Már a XIX. században találhatunk szemléletes példát arra, hogy valamilyen vallási hagyomány vagy jelenség nem az, aminek látszik. 1894-ben egy bizonyos Nicolas Notovitch kiadott egy könyvet *Jézus Krisztus ismeretlen élete (Unknown Life of Jesus Christ)* címmel. Notovitch azt állította, hogy egy himalájai kolostorban akadt rá egy tibeti kézíratra, amit csak *Szent Issa élete (The Life of Saint Issa)* néven emlegetett, és ebben volt szó Jézus eddig ismeretlen ázsiai útjáról. Természetesen az orosz úriember felismerte a szöveg fontosságát és le is fordította azt. Balszerencséjére a neves valláskutató, Max Müller is felfigyelt a szövegre, és részletesen megvizsgálta annak eredetiségét. Nem elég, hogy Müller kimutatta, hogy a Notovitch által kiadott szöveg nem eredeti, de még egy levelet is kapott egy asszonytól, aki megjárta az állítólagos kolostort, ahol semmit sem tudtak sem Szent Issáról, sem Notovitch-ról. Ugyanakkor, annak ellenére, hogy a tudományos vizsgálódás bebizonyította, hogy a könyvvel kapcsolatos állítások hamisak, az folytatta saját útját, és még napjainkban is erősen él több vallási csoport hitében (Lewis és Hammer, 2011). Ugyan ez csak egy kiragadott példa, de számos egyéb esetet említhetnénk, amikor a későbbi vizsgálódás cáfolta a „konstruált” vallási entitást. Eric Hobsbawm brit történész 1983-ban kiadott, Terence Rangerrel közösen szerkesztett *The Invention of Tradition* (2003) című munkájához köthető az ún. *invented tradition*, vagyis durva fordítással a „konstruált hagyomány”¹¹ elmélete. Hobsbawm elsősorban nemzetek és népek kapcsán beszél erről a jelenségről, de gyakorlatilag bármilyen csoportra alkalmazható az elmélet. Az alapgondolatot a következőképpen foglalja össze: „*az összes kreált hagyomány, amennyire csak lehetséges, arra használja a történelmet, hogy legitimálja a csoport cselekvéseit és erősítse az összetartozás érzését a tagok között.*”¹² (Hobsbawm, 2003, 12.) Vagyis valamely csoport a történelmi eseményekből, korábbi hagyományokból, szimbólumokból saját céljainak megfelelően hoz létre egy koherens egységet, amelyet aztán a csoport tagjai illetve a külvilág számára valóságnak mutat. Azonban idővel a konstruált hagyomány valóssá válik, ugyanis ahogy múlik az idő, a gyakorlati alkalmazás és a hit a tradíció valóságosságában olyan mértékben beleépül a csoport öntudatába, hogy a valóságalap mellékessé válik azzal a funkcióval szemben, amelyet betölt.

Ami korábban szilárd volt, a modern életben már levegővé válik, vagyis minden megkérdőjeleződött – már ami a hagyományokat illeti. Ez a vallásokra is igaz, sőt, maga a vallástudományi kutatás is erőteljesen kivette a részét abból, hogy a korábbi hagyományok megkérdőjeleződjenek. A Biblia szövegeként történő elemzése,

11 Sajnos az „invented” kifejezés magyar megfelelői számos problémát rejtnek magukban. Mind a „kitalált”, a „feltalált” vagy a „konstruált” fordítások rejtnek magukban olyan többlettartalmakat, amelyek nem szerencsések a vázolt fogalom használata során. A továbbiakban, a könnyebb érthetőség kedvéért, nem megfelelően kifejezés többletjelentéséről, a „konstruált” szót használok ennek a fogalomnak a fordításaként.

12 „*For all invented traditions, so far as possible, use history as a legitimator of action and cement of group cohesion.*”

a különböző, Európán kívüli vallások bemutatása, sőt, a korábban említett vallási mozgalmak megjelenése mind-mind tovább erősítették ezt a bizonytalan légkört. Bármiről bebizonyosodhatott, hogy hamis, és bármi válhatott igazzá. Ugyanakkor a korábban már többször említett érdeklődés a nem keresztény vallási narratívák iránt azt eredményezte, hogy egyre többen kezdtek el kutatni ismeretlen, vagy már elfeledettnek hitt, esetleg háttérbe szorult vallási tradíciók, szövegek után. A fő cél az volt, hogy az újonnan feltárt ismereteket az új generáció szolgálatába állítsák (Lewis és Hammer, 2011). Ez a már-már túlbuzgó vágy a „titkos” és „ősi” tudásra sokszor kritikátlan elfogadást eredményezett, aminek következtében számos, valójában hamis szöveg vagy hagyomány – mint *Jézus Krisztus ismeretlen élete* – terjedt el. Hogy ezek a kitalációk szándékosak voltak-e? Feltételezhetően voltak egyszerű félreértések, a hallomás útján terjedő ismeretek félreértelmezése, rossz rögzítése, de egy jelentős részben a jelenségek létrehozói tisztában voltak cselekedetükkel, még ha kitalációjuk későbbi életútjával és hatásával nem is. A kitaláció pedig nem állt meg az egyéni szinten. Több vallási csoport alapját olyan hitelvek illetve tézisek képezik, amelyek nyíltan vagy rejtetten, de nem létező vagy félreértelmezett hagyományokból építkeznek. A nyugati világban elterjedt újpogány csoportok a kereszténység előtti „pogány” hagyományokat keresték, de sokszor éppen a keresztény egyház által fennmaradt „értelmezésekre” hagyatkoztak, vagyis nem az „őseredeti formát” élesztették fel. Sőt, egy korai vallástudományi munka, Margaret Murray *The Witch-Cult in Western Europe* című 1921-es könyve is forrásként szolgált sok csoport számára (Eliade, 2002; Szilágyi és Szilárdi, 2007). Sokan nyúltak olyan témákhoz, mint a földönkívüliek, amelyek nagyon sok szállal kötődnek a második világháborút követő UFO észlelésekhez, végső soron pedig a XX. század első felében népszerűvé váló science fiction történetekhez és filmekhez.¹³ Az egyik leghíresebb ilyen csoport a tragikus történetű Heaven’s Gate, de ide tartozik a Raelianus Egyház és az Aetherus Közösség is.¹⁴ Mellettük pedig sok olyan csoport létezik, amely sokkal nyíltabban merít a populáris kultúrából.

A populáris kultúra

A populáris kultúra – vagy tömegkultúra, „alacsony kultúra” – fogalmát általában ellentétpárjával, a magas vagy elit kultúrával szokták vizsgálni. Van, aki a populáris kultúrát azonosítja a népi kultúrával, előbbit az utóbbi „modern”, „városi”

¹³ Ennek egyik szemléletes példája lehet az 1950-es évek több sci-fi-jében feltűnő „idegen messiás” alaptípusa, mely nagy hatással lehetett a korabeli nézőkre. Ilyen figura pl. az 1951-es *The Day the Earth Stood Still* Klaatu-ja (Etherden, 2005).

¹⁴ A Heaven’s Gate mozgalom akkor tett szert tragikus hírnévre, amikor 1997-ben harminckilenc tagja követett el öngyilkosságot abban a reményben, hogy lelküket az ekkor Földközébe érkező Hale-Bopp üstökös elviszi a Földről. A Raelianus Egyház (Raelian Church) és az Aetherus Közösség (Aetherus Society) sokkal nyitottabb és békésebb csoportok, melyek hittételeikben fontos szerepet tulajdonítanak a fejlett technológiájú idegen lényeknek, akik korábban már ellátogattak bolygónkra (Clarke, 2006).

formájának tekinti, ami lényegét tekintve azonos, csupán bizonyos apróságokban tér el tőle (Povedák, 2004). Azonban ez a nézet nem veszi figyelembe az alapvető különbségeket a kultúra két szintje között. Nagyon szemléletes példával él Bruce David Forbes, ami alapján el lehet különíteni ezt a három szintet: „*a magas kultúra az ingyencfalatokból álló étel, a népi kultúra a nagymama főzti, a populáris kultúra pedig egy McDonald's-os hamburger.*”¹⁵ (Forbes, 2005, 2.) A három „kultúra” közötti különbséget abban találhatjuk, hogy milyen módon terjednek, illetve jutnak el a közönségükhöz, valamint hogy mekkora a befogadó közönség. Az elitkultúra általában írott formában terjed, viszonylag szűk közönség számára, amelynek tagjait valamilyen „szofisztikált” érdeklődés vezérli. A népi kultúra főleg szójhagyomány útján terjed, a közönség pedig egy kisebb csoport (család, falu), éppen a szóbeli terjedés korlátozott hatékonysága miatt. A populáris kultúra alapvetően összekapcsolódik a tömegmédiák megjelenésével (széles körben terjesztett újságok, magazinok, mozi, televízió, szórakoztató irodalom, újabban az internet és a közösségi média), a közönsége pedig a társadalom teljes rétegét felöleli (Forbes, 2005; Possamai, 2007; Povedák, 2004).

Természetesen ez a megkülönböztetés is hagy maga után kívánni valót, amint arra egyes elméletalkotók rámutatnak. Ray Browne például úgy definiálja a populáris kultúrát, mint ami magában foglalja azt, hogyan is élnek az emberek, és ez szerinte már a modern tömegmédiá előtt is létezett – erre példának hozza fel a görög komédiákat és azok közönségét, az athéni polgárokat, akik a kor „tömegét” jelentették. Ez ugyan hasonlít a korábban kritikusan kezelt népi és populáris kultúra összemérésére, de a hangsúly a modern formák archaikus megjelenésén van. Russel Nye, a populáris kultúra kutatásának másik fontos alakja ezzel szemben a tömegmédiák kialakulásához és a tömeges közönség kialakulásához (végső soron a demokrácia elterjedéséhez) köti a vizsgált jelenség létrejöttét. Állítása szerint a nyugati civilizációban a XIX. század előtt nem beszélhetünk populáris kultúráról. Sőt, arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy gyakran változik egy-egy jelenség megítélése, például a középkori misztériumjátékok tekinthetőek a populáris kultúra részeinek (legalább is egyes megközelítések szerint), de napjainkban, amikor egyetemi színjátszó körök adják elő őket, már inkább tartoznak az elit kultúrához.

A populáris kultúra reflektál saját korára, ezért megérdemli a tudományos figyelmet. A szórakoztató irodalom tendenciái, az éppen sikeres televíziós sorozatok vagy mozifilmek, a zene, de akár egy népszerű személy vagy jelenség vizsgálata különféle, a kortárs viszonyokkal kapcsolatos megállapításokhoz vezethet. Hiszen a populáris kultúra, már csak nevéből adódóan is, a társadalom széles rétegét szólítja meg, és annak ízlése, nézetei, elképzelései alakítják. Az ötvenes évek inváziós filmjei például a hidegháborús félelmeket jelenítették meg, a beat-nemzedék zenéje a kor fiatalságának lelkivilágát és az őket foglalkoztató kérdéseket tükrözték stb. (Forbes

---

15 „[...] *high culture is a gourmet meal, folk culture is grandma's casserole, and popular culture is a McDonald's hamburger.*”

2005). És mivel a populáris kultúra a társadalom minden szegmenséből merít, a társadalom vallási hiedelmei, jelképei, nézetei sem maradhatnak ki a vizsgálatokból.

A vallás és a populáris kultúra viszonya hatalmas kutatói terep. Az elmúlt évtizedekben több komoly munka látott napvilágot, folyóiratok foglalkoznak a témával, több kutató szenteli figyelmét ebbe a tárgykörbe tartozó kérdéseknek.¹⁶ Nem csoda, hogy ilyen nagy tudományos érdeklődés övezi ezt a kérdéskört, hisz a vallás a populáris kultúra majd minden szintjén megjelenik. A két társadalmi/kulturális szféra kapcsolatának három formáját vázolhatjuk fel: vallási elemek megjelenése a popkultúrában, a popkultúra egyes jelenségeinek esetleges vallástudományi vizsgálhatósága, illetve a popkultúra beszivárgása a vallási szférába.¹⁷

A vallási elemek nagyon sok formában megjelennek a populáris kultúrában, a vallással foglalkozó filmekről kezdve, a képregényhősökkel vonható vallási párhuzamokon keresztül az okkult elemekkel operáló regényekig és tévéorozatokig (Dyrendal, 2008). Ennek a megjelenésnek alapvetően explicit és implicit formája létezik, amelyet legegyszerűbben a filmekben tudunk megvizsgálni. A vallás megjelenésének explicit formái például az olyan művek, mint a *Tízparancsolat* (*The Ten Commandment*, r. Cecill B. DeMille), a *Ghandi* (r. Richard Attenborough) vagy a nagy vihart kavart *A passió* (*The Passion of the Christ*, r. Mel Gibson). A populáris kultúra olyan alkotásairól beszélünk, amelyek témáiban központi helyet kap a vallás vagy egy vallási figura, próféta, rabbi, imám stb. Ezzel szemben az implicit megjelenés esetén vizsgálható, hogy egy esetleges fiktív vallás milyen létező vallással mutat rokonságot, egyes szereplők milyen vallási alakokkal hozhatók párhuzamba stb. Ennek legismertebb formája az ún. monomitosz kutatása, ami Joseph Campbell 1949-es *Az ezerarcú hős* (*The Hero with a Thousand Faces*) című munkájához köthető. Campbell megállapítja, hogy léteznek olyan „mintázatok”, amelyek a legtöbb kultúra történeteiben megtalálhatóak, mint például a főhős születése körüli csodás események, az utazás és fejlődés motívuma, a különféle próbák stb. Ezek fellelhetők vallási szereplők élettörténetében (például Jézus, Buddha, Zarathusztra), a görög-római mitológiában (Héraklész), illetve a népmesékben és más történetekben. A XX. század során a populáris kultúrában is megjelent a monomitosz. Különböző szerzők munkáiban bukkant fel, mint Frank Herbert *Dűne* (*Dune*), Alfred Bester *Tigris! Tigris!* (*The Stars My Destination*) vagy Daniel Keyes *Virágot Algernonnak* (*Flowers for Algernon*) című könyve. Mozifilmekben is gyakori alap, ilyen mű például az 1960-as *Időgép* (*The Time Machine*, r. George Pal), a *2001: Űrodüsszeia* (*2001: A Space Odyssey*, r. Stanley Kubrick), a *Terminátor – A halálosztó* (*The Terminator*, r. James Cameron) vagy a *Mátrix* (*The Matrix*, r. Wachowski-testvérek). A legismertebb példa a monomitosz használatára a *Star Wars*, amelynek alkotója, George Lucas diákévei alatt hallgatta Campbell előadásait. Mindazonáltal a monomitosz még

16 Mint a Torontói Egyetem gondozásában működő *The Journal of Religion and Popular Culture* (Letöltés ideje: 2012. 02.21. Cím: <http://www.usask.ca/relst/jrpc/>).

17 Egyes elméletalkotók megemlítenek egy negyedik kapcsolódási pontot, nevezetesen a vallásról való vélekedés és közbeszéd kérdését a populáris kultúrában, de ezzel most nem foglalkozunk.

napjainkban is rengeteg történetben fellelhető és alapjaiban határozza meg többek között a filmkészítést is (Palumbo, 2008).

A vallás és a populáris kultúra másik említett kapcsolódási pontja sokkal problémásabb. Az egész kapcsolat lényege, hogy a populáris kultúra vagy annak egyes elemei olyan funkciót töltenek be az egyén vagy egy csoport számára, mint a vallás. Ez a vizsgálati módszer természetesen csak akkor működhet, ha a kutató valamilyen funkcionális vagy formális vallásdefiníciót alkalmaz a popkultúra jelenségeinek kutatása során. Továbbra sem belemélyedve a vallásfogalom mélyebb vizsgálatára, itt ki kell térni a definíciók három csoportjára. A szubsztantív definíciók lényege, hogy a vallások, hitrendszerek téziseit vizsgálják, és ezek alapján próbálnak általános vallásdefiníciót adni. A funkcionális definíciók a vallásnak a társadalomban betöltött funkcióit veszik alapul. A formális definíció pedig a vallásos formák (rítusok, mítoszok, hiedelmek) meglétét és jellemzőit vizsgálja (Hamilton, 1998). Ez alapján a popkultúra számos olyan szegmenssel rendelkezik, amelyre tekinthetünk vallástudományi szemszögből. A két leggyakoribb ilyen szegmens a sport és a televízió. Előbbire jó példa a futball körüli rajongás, egyes játékosok már-már vallási imádata, a különféle rituálék stb., utóbbit pedig leggyakrabban a *Star Trek* című sci-fi sorozathoz kapcsolódó kultusszal szokták illusztrálni (Porter, 2009). Hasonlóan tekinthető vallási jelenségnek a populáris kultúra különböző ikonjainak kultusza, de akár az olyan jelenségekről is beszélhetünk, mint az Elvis Presley köré kiépült legendák (Turnau, 2008). Ugyanakkor tény, hogy ez a fajta, a populáris kultúra és a vallás közötti kapcsolatra vonatkozó elmélet számos kritikát von maga után, mindazonáltal ezek nem elhanyagolható jelenségek, amelyeket vétek lenne a vallástudományi vizsgálódás köréből kivonni.

A populáris kultúra a tömegek kultúrája, és a vallásgyakorlók, akik benne élnek a popkultúrában, felhasználják annak egyes elemeit. Nem ritka, hogy vallási eseményeken a popzene hangjai csendülnek fel, esetleg a populáris kultúra ikonjait vagy eszközeit használják fel vallási szervezetek. A televíziós prédikátorok, illetve a televízió szerepe a kortárs vallási szférában kiemelt szerepet foglal el a populáris kultúrával kapcsolatos kutatásokban. Neil Postman szemléletesen fejezi ki a helyzetet: „*nem az a veszély fenyeget, hogy a vallás válik a televíziós show-műsorok részévé [...] ,hanem a show-műsorok válnak a vallás részévé.*”¹⁸ (Forbes, 2005, 13.) Forbes szerint érdemes elgondolkodni azon, vajon mit jelent, ha egy-egy vallási jelenség (például a gospel) szórakoztató műsorrá vagy akár piaci terméké válik, vagy hogyan értelmezhető, ha a keresztény ifjúsági zene stílusa átalakul és hard rock vagy heavy metal stílusúvá válik. Mivel a popkultúra és a vallás ilyen kapcsolatával foglalkoznak a legkevésbé a kutatók, csak találgatni lehet, milyen folyamatok játszódnak le ezeknek a jelenségek a hátterében (Forbes, 2005).

A vallás és a populáris kultúra szorosan fonódik össze és rengeteg különböző aspektusból vizsgálható. Ezekkel összekapcsolódó, sőt, valamilyen módon a korábban

---

18 „*The danger is not that religion has become the content of television shows, [...] but that television shows may become the content of religion.*”

felvázolt mindhárom irányból vizsgálható egyik érdekes jelenség, hogy a populáris kultúrában létrehozott fikció vallási entitássá alakul át. A továbbiakban kifejezetten azzal a jelenséggel foglalkozik a tanulmány.

A „fikciós alapú vallások”

Az előzőekben látható volt, hogy a 19-20. század során feltűnő új vallási jelenségek, csoportok hogyan próbálnak kötődést kialakítani különféle hagyományokhoz, vallásokhoz, hitelvekhez, illetve hogy a populáris kultúra és a vallás milyen sokrétűen kapcsolódik össze. A két problémakör közös aspektusa, hogy különféle vallási csoportok saját hagyományukba illesztenek be olyan elemeket, amelyeket vallásos háttérüként, úgy is mondhatnánk, vallási szöveggként állítanak be, de azok valójában a populáris kultúra részei. Ezek a vallási szövegek olyan irodalmi vagy filmes alkotások, amelyeknek alkotói ismertek, és semmilyen vallásos indíttatás nincsen létrehozásuk körülményében. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezek nem tartalmaznak vallási elemeket, vagy a történetükben nincsenek párhuzamok korábbi vallási jelenségekkel – más szóval ezekben a vallás implicit módon jelenik meg.

Az ilyen, jobb híján fikciós alapúnak nevezhető vallási csoportok igen változatosak. A jól felépített, komoly egyházi hierarchiával működő felekezetektől az egymáshoz lazán kötődő spirituális csoportokon át a fél-vallási mozgalmakig terjednek, sőt, egyes esetben nem is lehet könnyen eldönteni, valóban egy hitrendszerről van-e szó, nem pedig egy jól kitalált médiaheccről. Bár korábban már érintőlegesen előkerült a vallásdefiníció, ahhoz, hogy behatóbban foglalkozhassunk a fent ismertetett jelenséggel, a következőkben komolyabban is foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy mit tekintünk vallás(i)nak.

A vallás definíciója

Korábban elhangzott, hogy három csoportba oszthatóak a különféle *vallásdefiníciós* próbálkozások. Ennek ellenére a vallással foglalkozó tudományos szakma, legyen szó szociológusokról, valláskutatókról, teológusokról, nem képes tökéletesen megfogni azt a bonyolult és szerteágazó valamit, amit jobb híján vallásnak nevezünk. „*A »vallással« foglalkozva egészen pontosan az az érzésünk támadhat – írja Malcolm Hamilton –, hogy egy sor különböző dologgal van dolgunk: filozófiai rendszerekkel, kozmológiákkal, erkölcsi rendszerekkel, sőt a dráma, az irodalom, és egyéb szimbolikus ábrázolások különféle formáival.*” (Hamilton, 1998, 33.) A tanulmánynak nem tárgya, hogy ezt a bonyolult kérdéskört teljes egészében feltárja, hisz nem a vallás definiálása a cél, hanem olyan jelenségek vizsgálata, amelyek a vallás ernyője alá esnek. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy ha a vallással foglalkozunk,

egyetlen munka sem tud kibújni a szubjektivitás alól. El kell fogadni, hogy általában mindenki azt a vallásdefiníciót tartja a legjobbnak, amely a legközelebb áll céljaihoz.

Azon valláskutatók, akik a „fikciós alapú vallásokkal” illetve az ehhez hasonló, populáris kultúra és vallás kapcsolatával foglalkoznak, főleg funkcionális és formális definíciókat használnak. Ugyanakkor más valamit vallásnak nevezni, és más vallástudományból ismert módszerekkel vizsgálni azt. Nyilvánvaló, hogy egy sportklub nem tekinthető vallási közösségnek. De nevezhető-e annak, vagy akár csak kvázi-vallásinak, ha olyan elemek is megjelennek, amelyek túlmutatnak az „empirikus realitáson”? Ez egy alapvető kérdés, amely mentén megoszlanak a kutatók álláspontjai. Vizsgálható, miből ered ez a hit, milyen jellemzői vannak, és mint a tanulmány középpontjában álló csoportoknál, megállapítható, hogy fikciós munkákból erednek. De ez nem szabad, hogy kisebbitse, háttérbe szorítsa ezeket a jelenségeket. Nem lesz egy nagy vallási hagyomány magasabb rendű csak azért, mert nagyobb múltra tekint vissza és több követővel rendelkezik. A tudományos hozzáállás megköveteli, hogy azonos platformon kezeljünk minden vallási jelenséget, fenntartva az esetleges differenciálást – de nem az értékítéletet. Éppen ezért a vallásdefiníciónak is ezt kell szem előtt tartania.

A téma szempontjából a legjobban használható ilyen definíció az, amit Markus Davidsen, a „fikciós alapú vallásokkal” foglalkozó egyik kutató is használ: „*A vallás egy (1) olyan kulturális tradíció, (2) amely egy sor szociális kapcsolatba ágyazódik be. (3) E kapcsolatok ideái és érdeklődési területei (4) egy posztulált meta-empirikus valóságra történő hivatkozással fogalmazódtak meg, (5) és lehetőséget biztosítanak rituálisan fenntartott kapcsolatra a mindennapi világ és e meta-empirikus valóság között.*”¹⁹ (Davidsen, 2011, 1-2.) Eszerint tehát a vallás a kultúra része, és a vallásos emberek természetesnek veszik a fizikai tapasztaláson kívüli világ létét, illetve hogy képesek valamilyen kapcsolatot fenntartani ezzel a tapasztaláson túli valósággal. Ez elfogadhatónak tűnik, hisz középpontjában a hívő áll, ugyanakkor igyekszik megragadni ennek a jellegzetességeit, azt, hogy mitől különülhet el a vallás az ideológiától. A továbbiakban ezt a vallásdefiníciót fogom használni.

Invented religion, fiction-based religion és hyper-real religion

A populáris kultúra és a vallás viszonyával már évtizedek óta foglalkoznak a kutatók. Az olyan *vallásokkal*, amelyek fikciós művekből sarjadtak ki vagy ezeket használták, szintén foglalkoztak már korábban is, hisz a második világháború óta folyamatosan jelennek meg újabb és újabb ilyen csoportok. Azonban kifejezetten olyan elmélettel, ami pont a fikciós alap kapcsán csoportosítható jelenségek által felvetett kérdésekkel foglalkozik, csupán néhány éve találkozhatunk. Maguk az elmé-

---

¹⁹ „*A religion is a (1) cultural tradition (2) embedded in a set of social relations whose (3) ideas and interests are formulated with reference to (4) a postulated meta-empirical reality and (5) which provides possibilities for ritually maintaining contact between the everyday world and this meta-empirical reality.*”

letek pedig olyannyira frissek, hogy még a különféle elnevezések mögött álló elképzelések is különböznek egymástól. A három kiemelhető elmélet a Carole M. Cusack nevével fémjelzett *invented religion* („konstruált vallás”), a Markus Davidsen által használt *fiction-based religion* („fikciós alapú vallás”) és az Adam Possamai által megalkotott *hyper-real religion* („hiperrealista vallás”).

Carole Cusack gondolata mögött az a fő kérdés áll, hogy lehetséges-e, sőt, egyenesen természetes-e, hogy az emberek konstruálnak, illetve csatlakoznak egy vallási csoporthoz, amiről tudható, hogy nem valós, ám később azt tapasztalják, hogy számukra valóssá vált. Cusack nem keveri bele azt a kérdést, hogy az alapítók milyen szándékkal hozzák létre az adott vallást, hiszen annak – véleménye szerint – végső soron nincs jelentősége. Az számít, hogy a kezdeti fikció hamarosan valósként kezd el funkcionálni (Cusack, 2010). Ez egyértelműen rezonál a konstruált hagyomány tézisére és a *Jézus Krisztus titkos életére*: hiába bizonyosodik be egy vallási jelenségről, hogy nem valós, a jelenség már olyan mértékben beágyazódott a kultúrába, hogy tovább éli saját életét (Lewis és Hammer, 2007). Azonban Cusack tovább megy, és leszűkíti az általa vizsgálándó csoportok körét. „*A vallás nagymértékben másról sem szól, mint egy elbeszélésről, illetve egy történet sikerességéről. [...] A XX. században azok a történetek, amelyek leginkább rezonáltak a nyugati kultúrában, spekulatív jellegűek voltak, gyakran tartalmaztak olyan elemeket, amelyeket egy irodalomkritikus a science fictionnel azonosítana. Az 1950-es évek volt az az évtized, amikor »az SF magazinok álmai elkezdtek a fizikai valóság és az érett fogyasztói kultúra részévé válni«²⁰ és a vallás reagált erre a változásra a korai UFO és idegen lényeket középpontjukba helyező teológiák megjelenésével egy időben.*”²¹ (Cusack, 2010, 4.) Cusack tehát olyan vallási jelenségeket sorol az *invented religion* fogalma alá, amelyek ebből a „science fictionnel átítatott kultúrából” merítenek. Ahogy írja, a vallások megmutatják, milyen a korszak, amiben léteznek, tehát egy sci-fivel teli korban óhatatlanul megjelennek olyan vallások, amik sci-fi elemekkel telítettek.

Ehhez nagyon hasonló a Markus Davidsen által leírt terminus magyarázata. „*A fikciós alapú vallások [fiction-based religions] emberi lények által gyakorolt vallásos hitek és gyakorlatok, de ezek fiktív vallásokon alapulnak, amelyek fikciós művekben szerepelnek (pl. könyvek, filmek, TV sorozatok vagy számítógépes játékok). Fikciós alapú vallások akkor alakulnak, amikor a fiktív vallások (vagy azok elemei) elszakadnak a fikciós kerüktől és érvényességet kezdenek nekik tulajdonítani az*

20 Cusack itt Thomas M. Disch science fiction irodalmár *The Dreams Our Stuff is Made Of: How Science Fiction Conquered the World* (1998) című munkáját idézi.

21 „*Religion is, to a large extent, about narrative and the success of the story. [...] In the twentieth century the stories that resonated most in Western culture were speculative, often containing elements that a literary critic would identify as science fiction. The 1950s was a decade in which »the dreams of the SF magazines began to be translated into the physical realities of the mature consumer culture«, and religion reflected this shift, with early UFO and alienbased theologies developing at the same time.*”

*empirikus világban.*²² (Davidsen, 2011, 2.) Ebben a meghatározásban benne foglal-
tatik, hogy csupán olyan művek válhatnak „spirituális alapanyaggá”, amelyek vala-
milyen vallási tartalommal dolgoznak a fikciós világon belül. Mindazonáltal ez nem
jelenti azt (bármennyire is ezt sugallja a meghatározás), hogy csak akkor beszélhe-
tünk fikciós alapú vallásokról, ha egy kitalált vallás lesz valós, hiszen akkor csupán
maroknyi csoporttal foglalkozhatnánk. A vallás a forrásként funkcionáló művekben
explicit és implicit módon is megjelenhet: beszélhetünk fiktív vallásról, amely a
valóságban nem létezik (de mint minden invenció, a valóságban meglévő elemekből
kreálódik, tehát kapcsolódik létező vallási hagyományokhoz), illetve bizonyos tör-
ténetsémák, alkotóelemek vallási magyarázatáról, vallási párhuzamokról (elég, ha a
korábban ismertetett monomitoszra gondolnunk) (Davidsen, 2011).

A három elmélet közül Adam Possamai hyper-real religion terminusa a legko-
rábbi. Hogy érthetővé váljon, már maga az elnevezés is magyarázatot igényel, ám
már ebből kiderül, mire is gondol a szerző. A hiperrealitás fogalma Jean Baudrillard
névéhez fűződik. Lényege, hogy a valóság és az imaginárius (a nem valós) közti
megkülönböztetés lehetetlenné válik. „*Rengeteg jel és szimbólum bombáz minket,
melyeket oly mértékben használunk, hogy szinte lehetetlen megmondani, mi is a va-
lóság a jelekből felépülő rendszer mögött.*”²³ (Possamai, 2007) Ez a szimulákrum,
a jelekből és szimbólumokból felépülő rendszer pedig már sokkal valóságosabb a
realitásnál is, éppen ezért válik lehetetlenné a megkülönböztetés. Possamai ezt az
elméletet igyekszik használni a vallásokkal kapcsolatban is: a vallás és a populá-
ris kultúra elemei oly mértékben összekeveredtek, hogy lehetetlen szétválasztani
őket. A fikció valóságossá válik, a vallási szférában egyenrangú lesz más vallási
elemekkel. Így azon vallásokat, amelyek a populáris kultúrából – elsősorban termé-
szetesen a fikciós munkákból – merítenek, a szerző hiperrealista vallásoknak nevezi
(McAvan, 2010; Possamai, 2005).

Bár vannak bizonyos különbségek a különféle elnevezések és elméletek között, a
fő tárgykör mindhárom esetben azonos: olyan vallási csoportok és jelenségek, ame-
lyek a fikció területéről szerzik alapjukat. Ilyenekből a XX. század során igen sok
jött létre, hogy érzékeljük, mennyire változatos csoportokról beszélünk, az alábbiak-
ban röviden bemutatok néhányat.

Diszkordianizmus (Discordianism): az 1957-ben létrehozott vallás Gregory Hill
és Kerry Wendell Thorney nevéhez fűződik, később több más csoportot inspirált
(Church of All Worlds, SubGenius). A vallás Erisz, a káosz görög istennője köré szer-
veződött, és igen népszerűvé vált az irodalomban (például a szintén diszkordianus
hívó Robert Anton Wilson *Illuminatus!* trilógiájában), a szerepjátékos klubokban, a
science fiction rajongók között és az internetes közösségekben. A diszkordianizmus

---

22 „*Fiction-based religions are religions believed and practiced by real human beings but based on
fictional religions, that is invented religions embedded in works of fictions (e.g., books, films, TV series or
computer games). Fiction-based religions arise when (elements of) fictional religions are detached from
their fictional frame and attributed validity in the empirical world.*”

23 „[...] we are bombarded by so many signs and symbols that are being exchanged between each others
to such an extent that it becomes impossible to find the reality behind this economy of signs.”

kezdetben nem volt több, mint egy vicc az azt létrehozók számára. Hamarosan azonban olyan nagy népszerűsége tett szert, hogy elkezdett valós vallásként működni, hívei elfogadták hitelveit (amely a populáris kultúrában felhígult vallási jelenségek-ből állt) és napjainkban valós hitrendszerként létezik (Cusack, 2010).

Church of All Worlds: a mozgalmat 1962-ben alapította két főiskolás, Tim Zell és Richard Lance Christie. A CAW már nevében utal fikciós eredetére, az alapját Robert A. Heinlein amerikai sci-fi író *Angyali üdvözlés (Stranger in a Strange Land, 1961)* című regénye képezi. A CAW eredetileg a könyv főszereplője, egy Marsról visszatért, különleges képességekkel rendelkező férfi által alapított egyház, amely egyesíti a vallások legjobb hitelveit. Heinlein könyve más vallási utalásokkal is át van szöve, valamint a hatvanas évek lázadó, „beat nemzedékére” jellemző elemeket vonultat fel (mint a szexuális szabatosság), ami miatt amolyan „hippi-biblia” lett.²⁴ A két főiskolás által alapított CAW az *Angyali üdvözlés* mellett merített még más science fiction és fantasy írásokból, valamint azokból a mitológiákból, amelyekről az alapítók akkoriban összeolvastak. A jelenleg is létező szervezet az újpogány csoportok közé tartozik (Aldiss és Wingrove, 1994; Cusack, 2010).

Church of SubGenius: ez a csoport, akárcsak a diszkordianizmus, eredetileg csupán vallásparódiaként jött létre, pontosabban feltehetően a szcientológia paródiájaként. Az „eredetmítosz” szerint az egyházat 1953-ban (vagyis egy évvel L. Ron Hubbard Szcientológia Egyháza előtt) alapította J. R. „Bob” Dobbs, aki egyfajta istenként kezelt próféta. A SubGenius tanításában több helyen fedezhető fel direkt utalás is a szcientológiára. A SubGenius „mítosz” igen bonyolult és szerteágazó, több szállal beágyazott a popkultúrába. Megtalálhatóak benne: „*idegenek és űrhajók, a genetikailag módosított SubGenii (ami egy részben ember; részben yeti mutáns faj), mely eltűnt Atlantisz elsüllyedésekor, Bob azon képessége, hogy megszámlálhatatlanul sokszor képes legyen újjászületni, a Jehovah-1 nevű idegen istenség, az »Ősi Istenek«²⁵ és az ügynökeik, a Figyelők, és az ún. Pangás hatalma.*”²⁶ (Cusack, 2010, 83.) A SubGenius egyértelműen merít a sci-fiből, az UFO észlelésekből, a különféle összeesküvés elméletekből és a popkultúra más aspektusaiból. Ugyanakkor, bár akadnak, akik valós hitként fogadják el és gyakorolják a SubGenius téziseit, a jelenség lényegében napjainkig megmaradt paródiavallásnak, így csupán részben kapcsolódik a fent ismertetett elméletekhez (Cusack 2010).

Tolkieni csoportok: ezzel a gyűjtőnévvel, vagy, ahogy Markus Davidsen fogalmaz, a „tolkien mielő” fogalmával illethetőek azok a csoportok, amelyek J. R. R.

---

24 Sajnálatos módon a regényt a Manson család tette híressé, mikor azt használták útmutatóul az életmódjukhoz, egyesek szerint a későbbi brutális gyilkosságaikhoz is. Utóbbiról bebizonyosodott, hogy nem igaz.

25 Az Elder Gods (Ősi Istenek) alakjai a később tárgyalandó lovecrafti irodalmi hagyományból – de nem Lovecraft műveiből – lettek beemelve a SubGenius mítoszba.

26 „[...] *aliens and space ships; the genetic engineering of the SubGenii (a mutant race that are part human and part Yeti) which brought about the fall of Atlantis; 'Bob's' ability to die and be resurrected innumerable times; the alien god Jehovah-1, the 'Elder Gods' and their agents the Watchers; and the power of 'Slack' [...].*”

Tolkien brit filológus és író műveit (amit Legendáriumnak neveznek), *A Babó* (más címen *A hobbit, The Hobbit*, 1937), *A Gyűrűk Ura* (*The Lord of the Rings*, 1954), *A szilmarillok* (*The Silmarillion*, 1977) című munkákat, illetve a 2001 és 2003 között készült filmváltozatokat tekintik vallási útmutatóul. Több ilyen közösség alakult, a hatvanas évek spirituális kommunáitól és a különféle újpogány csoporton át, amelyeket az első hullámhoz sorolhatnánk, egészen az olyanokig, mint a magukat *középföldi pogányoknak* (*Middle-earth Pagans*) nevező csoport vagy az *Ilsulante Valion*. Ezek a közösségek a Tolkien munkáiban fellelhető elemek és a pogány hagyomány között állítanak fel párhuzamokat (Davidsen, 2012).

Otherkin: a kilencvenes években létrejött csoport tagjai – saját bevallásuk szerint – embernek néznek ki, de valójában „természetfeletti entitások”. Érdeklődésük középpontjában az elfek, farkasemberek, vámpírok és hasonló lények állnak, és azok popkultúrában megjelenő formáit is beillesztik hitelveikbe. Forrásaik között például Tolkien is felfedezhető (Sandstorm, 2012).

Jedik (Jediism): szintén egy szerteágazó csoport, ami a George Lucas által készített *Star Wars* filmekben alapul. A „jediizmus” 2001-ben tűnt fel, amikor egy e-mail-kampány hatására az akkori népszámlálás során néhány országban, többek között Nagy-Britanniában, Kanadában, Csehországban, Ausztráliában és Új-Zélandon mintegy ötszázezer ember²⁷ vallotta magát a Jedi vallás valamelyik formáját gyakorlónak (Jedi, Jedi lovag, Sith stb.). Ezt követően sorra szerveződtek a különféle Jedi egyházak, amelyek főleg az interneten tevékenykednek. Minden ide tartozó mozgalomra jellemző, hogy a filmekből merítve felhasználnak többek között zen buddhista, keresztény és taoista hitelveket. A „jediizmus” követői három csoportba oszthatóak: vannak, akik ténylegesen iránymutatóként tekintenek ezekre a tanokra, mások csupán azért jelölik meg magukat Jediként a felméréseken, hogy fricskát mutassanak a többi vallásnak, míg akadnak olyanok, akik csupán jó mókát látnak abban, hogy szeretett filmjükre hivatkozhatnak (Davidsen, 2011).

Mátrixizmus (matrixism): a *Mátrix* című 1999-es film nyomán kialakult, első-sorban filozófiai rendszer, másodsorban spirituális irányzat (a korábban bemutatott „jediizmus” is inkább ennek tekinthető, bár ott valamiféle egyházasulás is megfigyelhető). Az először 2004-ben feltűnő mátrixizmus valójában a Bahá'í hithez²⁸ nyúl vissza, pontosabban az alapító fiának, Abdul Bahának a szövegeihez, amelyekben többször megjelenik a „mátrix” kifejezés. Anélkül, hogy részletesen belemélyednénk a Bahá'í hit és a mátrixizmus kapcsolatába, csupán egy párhuzamot érdemes kiemelni: a „mátrix” Abdul Bahá írásaiban az a hely, ahol az ember embrióként létezik élete kezdetén. Ez rezonál a *Mátrix* filmben látottakkal, ahol az embereket a gépek anyaméh szerű tárolókban tartják és számukra egy virtuális teret hoznak létre (ez felfogható a „valós létezés előtti állapotként” is). A mátrixizmusban központi

27 Pontos számadatokról lásd a Wikipedia szócikkét: Cím: http://en.wikipedia.org/wiki/Jedi_census_phenomenon, Letöltés ideje: 2012. 04. 03.

28 A Bahá'í hit a XIX. században jött létre a Közel-Keleten. Misszionáriusaik eljutottak Amerikába és Nyugat-Európába, napjainkban a Bahá'í a legnagyobb vallási kisebbség Iránban (Clarke, 2006).

helyet kapott a Messiásban való hit, ám amíg ő elérkezik, addig a hívőknek be kell tartaniuk valamely vallás erkölcsi szabályait (Morehead, é. n.).

Abból a szempontból, hogy ezek a közösségek miként tekintenek a forrásként használt munkákra – ez főleg olyan csoportoknál igaz, ahol egy konkrét szerző munkássága áll a középpontban, mint Tolkien vagy a később tárgyalandó H. P. Lovecraft –, két típust különböztethetünk meg. Az első az ún. *mitokozmológikus* (*mytho-cosmological*), ahol az adott forrást csak mint egy metaforát használják, az abban leírtakat nem tekintik szó szerint igaznak. Ezzel szemben a *mitohistorikus* (*mytho-historical*) csoportok a műveket egy korábbi világ leírásaiként fogadják el. Tolkiennél maradván: az előbbi csoport csak egy metaforát lát Középföldében, utóbbiak azonban tényleg hisznek benne, hogy valamikor tündék és hobbitok népesítették be a világot (Davidsen, 2012).

Érdeemes tenni egy kitekintést egy olyan vallásra, amelyről könnyen azt hihetnénk, ezek közé a csoportok közé sorolható, de valójában ez nincs így. Az 1954-ben alapított Szcientológia Egyház nem vallásnak indult. L. Ron Hubbard a negyvenes években sci-fi íróként tevékenykedett, és kidolgozta az ún. Dianetika rendszerét²⁹, ami egyfajta önfejlesztő technika, segítségével az ember megszabadulhat a negatív érzéseitől. Azonban hamarosan a Dianetika köré egy sor vallási előírást és mítoszt épített ki, és így létrejött a szcientológia (Clarke, 2006). A szcientológia hitelvei között olyan elemek is helyet kaptak, amelyek akár egy science fiction regényben is szerepelhetnének. És bár Hubbard nem kevés science fiction regényt írt³⁰, ezek közül egyik sem szerepel a szcientológia szent szövegei között. Hubbard kifejezetten a szcientológia számára is írt szövegeket (bár vannak olyan nézetek, hogy nem mindegyik Hubbard műve) (Rothstein, 2011). Így tehát a szcientológia – amelyet a science fiction és a vallás kapcsolatának egyik első számú példájaként szoktak említeni – esetében nem beszélhetünk olyan fikciós alapról, mint amit a korábban ismertetett elméletek felvázolnak. Ugyanakkor a szcientológia hitelvei miatt a sci-fivel való kapcsolat vitathatatlan.

Kapcsolódó elméletek

Az elmúlt években több olyan elmélet és kutatás született, amely a fikciós alapot vizsgálta, de nem kimondottan azzal a céllal, hogy teljes körű elméleti keretet hozzon létre. Ezek a vizsgálatok ugyanakkor felhasználhatónak tűnnek a „fikciós alapú vallások” kérdéskörével kapcsolatban, kiegészítőként, vagy az elméletek finomítá-

---

²⁹ John W. Cambell, Jr. közreműködésével, aki a híres *Astounding Science Fiction* című lap főszerkesztője volt.

³⁰ Köztük a sci-fi irodalom talán egyik leggrandiózusabb művét, a tízkötetes *Földi küldetés* (*Mission Earth*) sorozatot, aminek legtöbb kötetét Hubbard 1986-os halála után adták ki (Aldiss és Wingrove, 1994).

saként. Ezek lényegében azt vizsgálják, milyen módon válhatott a populáris kultúra illetve annak elemei a vallási színtér alkotórészévé.

Egyes szerzők a mitológiának a vallásokban betöltött szerepéből indulnak ki. John Morehead a mátrixizmust vizsgálva Irving Hexam és Karla Poewe munkájára³¹ hivatkozik, amely az új vallási mozgalmak megértésének kulcsává a mítoszokat teszi. A mítosz fogalmát többféleképpen is definiálhatjuk, de Hexam és Poewe olyan történetet ért alatta, amely meghatározza az emberek életét. A mítosznak nem a története, hanem a funkciója a betöltött fontos, amit betölt, vagyis maga a mítosz tartalma lehet tudománytalan vagy olyasmi, ami sohasem létezett, nem ez számít. A XX. századra megfigyelhetővé vált, hogy a „nagy közös mítosz” (használhatjuk a narratíva kifejezést is) megszűnt: az emberek az eddig uralkodó kereszténységben már nem találják meg azokat a mítoszokat, amelyek segítenének nekik a világban elfoglalt helyük megértésében. A nagy mítosz széttöredezett, apró „darabkák” keletkeztek, amely darabokat az egyén felszedegetheti, kiválogathatja, amire szüksége van, és összeillesztheti más mítoszarabokkal. Ezt a két szerző „dobozmítosz készítésnek” nevezi, lényegében egy mítosz létrehozása a mítoszon belül, és az egyén saját, személyes mítoszával kapcsolódik az új „nagy mítoszhoz”. Ezek a mítoszarabok azonban nem mindig korábbi vallások darabkái, hanem esetenként áltudományos tézisek vagy a populáris kultúra elemei. Az UFO észlelések, a science fiction világok és fantasztikus történetek alapul szolgálhatnak ehhez. Hexam és Poewe ugyanakkor megjegyzi, hogy a sci-finek az a „felhígult” változata lett mítoszarab, amelyet a televízió hozott létre: ez leegyszerűsítette és az egyszerű néző számára megérthetővé, „fogyaszthatóvá” tette a felvázolt tudományos világképet. Ezzel a sci-fi érdekes módon kvázi saját áltudományos inverzévé vált, átkötővé a racionális és az irracionális vagy természetfeletti mítoszok között (Morehead, é. n.).

Colin Campbell *kultuszmielő (cultic milieu)* elmélete elsősorban az okkultista és újpogány mozgalmak tipologizálásával foglalkozik, de érinti azok forrásainak kérdését is. Alapvetően abból indul ki, hogy ezek a mozgalmak nem kizárólagosságot hirdetnek, vagyis az egyén különböző módokon elérheti a vágyott (vallásos) tudást. Ennek következtében ezeket a csoportokat a szinkretizmus jellemzi. Campbell szerint ez a kultikus környezet, ahonnan hitelveiket „felszedegethetik” a hívők, túllép a pusztá okkultista vagy más vallási tanokon. Az olyan helyszínek is beletartoznak a miliőbe, mint a különféle vallási magazinok, könyvek, találkozók, előadások, szórólapok stb., ahol lényegében a különféle hitekről és gyakorlatokról folyik a diskurzus. Ezek a kommunikációs színterek viszont nem korlátozódnak kizárólag a hitelvekre, nyitottak és bármilyen, ide valamilyen formában kapcsolható téma felbukkanhat. Így fordulhat elő, hogy irodalmi, illetve filmes szövegek is feltűnnek, beleolvadva ebbe a miliőbe, illetve az olyan áltudományos nézetek, mint az UFO észlelések, a parapszichológia vagy a földön kívüli messiások, angyalok is a miliő részeivé válnak. Továbbá jellemzi ezt a kommunikációs közeget, hogy nemcsak az adott kö-

---

31 *New Religions as Global Cultures: Making the Human Sacred* (1997)

zösség nézetei, de más kultuszok, csoportok hangjai iránt is nyitottak, reflektálnak egymásra, feldolgozzák az őket érő kritikákat, ismertetnek más nézetrendszereket stb. Ebben az elméletben is az egyéni vallásosság, a „kereső ember” áll a középpontban, aki a saját egyéni kérdéseire próbál válaszokat találni. A kultuszmielő egy olyan közeg, amibe belépve a kereső igen gyorsan jut „nagy választékhoz”, amely nem feltétlenül „vallásos” eredetű – vagyis nem az okkultizmusból vagy más nagy vallási narratívákból merít, hanem például a sci-fi és a fantasy „mitológiájából” (Campbell, 2002). A populáris kultúra folyamatosan táplálja ezt a kultuszmielőt, előbbiből újabb és újabb elemek épülnek be a korábban bemutatott diskurzusba, hiszen sok kereső már gyerekkorában találkozik ezekkel a popkulturális elemekkel, amelyeket eltárolnak magukban. Sci-fi világok, szuperhősök, sárkányok, ezek mind fontos részeivé válnak az identitásnak, és így később hivatkozási alapként funkcionálnak a vallásos útkeresésben (Dyrendal, 2008).

A harmadik idekapcsolódó elmélet az ún. *posztmodern szentség* (*postmodern sacred*). A korábban már említett posztmodern egy szerteágazó, leginkább elméletcsoportként vizsgálható paradigma, ami a művészetekből kiindulva az irodalomelméleten keresztül begyűrűzött a társadalomtudományokba, és az egész világról való gondolkodás egyik meghatározó, és nehezen megfogható elemévé vált. Úgy is mondhatnánk, a posztmodern egy szemszög, amivel a világ vizsgálható. En McAvan ezt a szemszöget használja a vallás és a populáris kultúra kölcsönhatásának vizsgálatához. Ő a posztmodernnek azt az aspektusát emeli ki, hogy a valóságot, az egyén érzékelését a média és a tömegkommunikáció jelentős mértékben átalakította. Mivel a posztmodernben minden csak „nézőpont kérdése”, ezért a média által létrehozott valóság válik az egyik legfontosabb vonatkozási ponttá. „*A virtuális világában élünk, amelyben a média áthat mindent és mindenkit.*”³² (McAvan, 2010, 2.) Mindent ellepnek a különféle jelek és szimbólumok – ahogy az a hiperrealitás kapcsán már látható volt –, a közvetítő közeg válik az értelmezés központi elemévé. A populáris kultúra, mint a korra reflektáló közeg, tökéletesen illeszkedik ebbe a mediatizált valóságba, a különféle jelek integrálódnak a popkulturába, és az egyén azon keresztül is kialakíthat egy saját valóságot. A posztmodern szentség abból indul ki, hogy a populáris kultúra a vallási szféra elemeit is magába olvasztja. Azáltal, hogy a vallási elemek megjelennek a populáris kultúrában, az is vallási szintérré válik, állítja McAvan. Az egyén, éppen azért, mert a médiából (itt használhatnánk akár a populáris kultúra kifejezést is) merít saját valóságának megkonstruálásához, a vallási elemeket is innen válogatja össze. Ezáltal a populáris kultúra – a posztmodern szentség színtere – válik a vallási keresők egyik első számú forrásává. A szerző külön kiemeli, hogy a leginkább a népszerű tematikák, a science fiction, a fantasy és a természetfeletti horror hatnak az egyénre, ennek külön elnevezést is ad, „fantasztikus posztmodern szentségnek” (*fantastic postmodern sacred*) nevezi (McAvan 2010).

---

32 „*We live in a world of the virtual, in which media permeates everything and everyone.*”

A fenti három elmélet sokban hasonlít, lényegében az eltéréseket az okozza, hogy más irányból közelítenek a populáris kultúra és a vallás kapcsolatának kérdéséhez. Két további kutatást kell még megemlíteni, amelyek amolyan támpilléreként szolgálhatnak ezeknek az elméleteknek. A két kutató, Maria Beatrice Bittarello és Asbjørn Dyrendal arra fókuszál, hogy valóban van-e valamilyen bizonyítható kapcsolat a kortárs újpogány illetve sátánista csoportok és a populáris kultúra között, vagy az eddigiek csupán elméletek, megalapozottság nélkül.

Bittarello *Shifting Realities* című cikkében azt vizsgálja, milyen kapcsolat fedezhető fel a populáris kultúra, konkrétan a science fiction és egyes újpogány közösségek között. A szerző több vizsgálatot is idéz, amely már bizonyította, hogy különféle csoportok felhasználtak bizonyos műveket. Idézi Graham Harvey-t, aki megállapítja, hogy a fantasy irodalom azért kiváló „alapanyag”, mert hasonló világot mutat be mint azok hitelvei, és a regények szerzői sokszor azonos alapból merítenek, mint ezek a csoportok, továbbá nem elhanyagolható tény, hogy a köztudatban terjesztik a „pogány világképet”. Bittarello arra a következtetésre jut, hogy a fantasztikus műfajok egyfajta „közvetítőként” működnek az olyan elképzelésekkel kapcsolatban, amelyek még nem terjedtek el a köztudatban. Az újpogányok ezeket nem tudományos szaklapokból, hanem sci-fi filmekből és könyvekből ismerik meg, és ezekből emelik be saját világképükbe, ilyen elképzelés a virtuális valóság vagy a Gaia elmélet³³ (Bittarello, 2008).

A magukat sátánistáknak vallók szocializációjával kapcsolatban Dyrendal írásában (*Devilish Consumption*) a populáris kultúra szerepét vizsgálja. Megállapítja, hogy azon kísérletek, hogy a gyakorló, kiforrott sátánistákat – amely inkább egyfajta kisebbség, a többség, Dyrendal szavaival élve, „tinédzser sátánista”, akik inkább csak a ruházzkodásban, zenei ízlésben stb. kötődnek ide – a kultuszmielővel próbálják összekapcsolni, nem állják meg a helyüket, ezért Christopher Partidge *okkultúra* (*occulture*) kifejezését használja. Az okkultúra kiküszöböli azt a problémát, hogy nagyon sok sátánista magát ateistának, istentagadónak vallja, ám érdeklődik az okkult tanok iránt, a kultuszmielő viszont külön hangsúlyt fektet a spiritualításra, amely nem foglalkoztatja a sátánistákat. Mindenesetre a szerző megállapítja, hogy bár a sátánizmus jellemzőinek kialakításakor szerepet játszottak a középkori keresztény leírások, mégis inkább a populáris kultúra és a média által közvetített torzított kép funkcionált forrásként.

Fontos kérdés, hogy a populáris kultúra milyen szerepet játszik az egyéni szocializációban. Denis McQuail médiakutatóra hivatkozva kifejti, hogy a popkultúra mintákat mutat, amelyeket a mediatisált világban felnövő fiatalok a magukévá tehetnek. És mivel a sátánizmusról is közvetít egyfajta képet, ezért a sátánizmus iránt érdeklődők ezt a mintát fogják követni. A populáris kultúra viszont magában foglal olyan fantasy regényeket, amelyekben szerepelnek sátánisták vagy olyan elemek,

---

³³ Dr. James Lovelock nevéhez köthető elmélet szerint a Föld élőlényei egyetlen komplex rendszert alkotnak, mely képes fenntartani magát. Az elmélet fontos alapját képezi a modern ökológiai mozgalmaknak.

amelyek hozzájuk köthető. A tanulmány témájául szolgáló Lovecraft írásai is ebbe a csoportba esnek, de ugyanígy szolgálhatnak alapanyagul különféle horror és fantasy regények, képregények, az ötvenes évek Hammer horrorjai³⁴ vagy a black metal együttesek zeneszövegei is (Dyrendal, 2008).

Mindkét vizsgálat csak megerősíti azt, hogy a fikció erősen formáló erővel hat a modern vallási térben, illetve hogy a korábban ismertetett három elmélet (dobozmítoszok, kultuszmielő, posztmodern szentség) használható ebben a kérdésben. Jól ki rajzolódik továbbá az is, hogy a fantasztikum tematikáinak (science fiction, fantasy, horror) kiemelkedő szerepe van ezekben a jelenségekben. A „fikciós alapú vallások” ismertetésénél is kitűnt, hogy a legtöbb ilyen csoport az ide tartozó művekből merített (a *Mátrix* sci-fi, *A Gyűrűk Ura* fantasy, a *Star Wars* pedig science fantasy³⁵). Ezek mellett a XIX-XX. század során népszerűvé és elterjedté váló pszeudo-tudományos vagy áltudományos tézisek is igen fontos szerephez jutottak. Érdemes megvizsgálni, vajon mi is lehet az oka annak, hogy ezek a területek ilyen fontos szerepet foglalnak el ebben a kérdéskörben.

Modern mitológiák

A *science fiction* definiálása körül rengeteg vita és elméleti diskurzus alakult ki az elmúlt évtizedekben, legalább annyi, mint a vallás körül. Darko Suvin horvát teoretikus megfogalmazása a legismertebb és legelfogadottabb sci-fi definíció. Ő azt állítja, hogy a *science fiction* egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy egy fiktív világot teremt az író invenciója, az ún. *novum* segítségével. Ez a *novum* valami olyan ötlet, ami racionális, nem áll ellentmondásban a megismerhető világgal. Ugyanakkor a sci-fi „elidegenít” olyan értelemben, hogy elszakítja a befogadót az általa ismert világtól, még ha a *science fiction* mű teremtett világa a befogadó jelenében is gyökerezik. A *science fiction*ben a *science*, a tudományos elem gyakran olyasmi, ami nem megvalósítható – a hangsúly ugyanis nem azon van, hogy az adott tudományos ötlet megvalósítható, hanem hogy hihető legyen. Éppen ezért gyakran olvashatunk sci-fi történetekben félig tudományos szövegeket egy-egy tudományos-technikai megoldás taglalásáról (Roberts, 2008).

Annak, hogy a *science fiction* egyfajta „vallási alapanyaggá” váljon, valószínűleg két tényező állhat a háttérben: a világteremtés illetve a különféle félig tudományos magyarázatok. A mítoszok, visszautalva a korábban leírtakra, valamilyen fiktív eseményt írnak le, és ennek az eseménynek a segítségével magyaráznak egy jelenséget vagy problémát. A sci-fi alapvetően egy történetet mesél el – amely általában a legalapvetőbb sémákat használja, például a monomítoszt –, és mivel a kortárs világban gyökerezik, egyes művek a jelen egy-egy problémás kérdését helyezik a középpont-

34 A Hammer Film Production az ötvenes és hetvenes évek között számtalan horrorfilmet készített, melyekből többet a műfaj klasszikusának tartanak.

35 A *science fiction* és a *fantasy* elemeinek keveredéséből kialakult típusa a fantasztikumnak.

ba. Ez általában valamilyen tudományos-technikai kérdésnek a társadalomra vagy az egyénre való hatása, de sokszor a fiktív ötlet analógia egy, az adott korszakban jelen lévő kérdésre (például túlnépesedés, információs társadalom, elidegenedés, faji kérdések stb.). Ugyanakkor még mindig ott marad az alapvető ellentmondás, hogy a sci-fi művek tudományos, de mindenképpen racionális alapra épülnek, ami elsősorban nehezen összeegyeztethető a transzcendenssel. Ennek több feloldása is lehetséges. Egyrészt, mint a *Mátrix* esetében, az adott mű inkább csak mondanivalójában, moráljában, spirituális alapként élhet tovább egy adott vallási jelenségben, így az eredeti mű tudományos-racionális alapállása nem lényeges. Általában a korábban említett invenciók állnak a háttérben: a tudományosnak beállított magyarázat valójában sosem teljes mértékben tudományos, mindig van benne valamennyi az írói invencióból. Ezt az invenciót pedig, bármennyire is igyekszik racionális maradni, alapjaiban nem köti a realitás, és mint ilyen rokon a vallások mítoszaival (utóbbiakat az adott közösségek a saját rendszerükön belül kvázi „racionálisként” kezelik). Sőt, sokszor előfordul, hogy a magyarázatok csak részlegesek, így teret engednek a befogadónak, aki saját tartalommal töltheti fel a hiányzó helyeket. Ez pedig akár vallási gyökerű magyarázat is lehet. Így válnak az idegenek angyalokká vagy démonokká, esetleg istenekké stb. Történelmi analógiákat is találunk, amikor egy fejlettebb jelenség vallásos magyarázatot kap, elég csak a spanyolokat isteneknek képzelő indiánokra gondolni.³⁶ Nem hiába jegyzi meg Michel Butor francia sci-fi teoretikus, hogy „*a science fiction korunk mitológiájának megszokott formája.*” (Butor, 1967, 38.)

A *fantasy* körül kialakult diskurzus sokkal kisebb, mint a sci-finél, noha nem kevésbé szerteágazó. Gyökerei sokkal jobban kapcsolódnak a különféle mítoszokhoz és mondákhoz, modern ága rokon a gótikus horrorral. A legtöbb definíció kiemeli az irracionálisitást: a *fantasy* a Suvin-féle kognitív világméretet is elveti, öntörvényű, nem kötődik olyan szorosan a racionális világhoz. Jellemzően középkorias környezetbe helyezi cselekményét (persze akadnak kivételek), amelyet mágikus lények, varázslók és különféle mitikus szörnyek (sárkányok, tündérek vagy elfek, törpék, egyszarvúak stb.) népesítenek be (Erdei, 2003).

A valláshoz való kötődése pont a mágikus vonulat miatt szoros, illetve akár a mitikus múlttal való kapcsolata miatt fontos lehet. A *fantasy*re is jellemző a világteremtés, itt viszont sokkal erősebb – Darko Suvin terminusával élve – az „elidegenítés,” a befogadó sokkal jobban elszakad a reális világtól. A modern *fantasy* kialakulásában nem kis szerepe volt a vallások iránti tudományos érdeklődésnek: nagyon sok, a *fantasy* klasszikusának számító szerző merített mitológiákból, régi hiedelmekből. (Példának hozható Tolkien, aki a skandináv-germán mítoszokat vette alapul, vagy Lord Dunsany, aki szintén sokat merített az európai mítosz- és mesekincséből.) A *fantasy* művek gyakran ugyanazokból a forrásokból merítettek, mint az új vallási jelenségek, így a sok hasonlóság, amit egyes művek és az okkultista illetve újpogány hagyomány között fellelhető, egyáltalán nem véletlen. Az *invented tradition* me-

36 Arthur C. Clarke sci-fi író híres mondása például arról szól, hogy egy kellően fejlett technika megkülönböztethetetlen a varázslástól.

chanikájára gondolva nem nehéz elképzelni, hogyan váltak fantasy művek vallási alappá, vagy legalább is amolyan „reklámmá” a mágia, ezotéria és az okkultizmus számára. Sok újpogány csoport, még ha nem is hivatkozik nyíltan a kortárs fantasy alakjaira (például Ursula K. Le Guin vagy Marion Zimmer Bradley írónőkre), de olvasmányélményeik között szerepelnek műveik (Bittarello, 2008; Davidsen, 2012; Sárközy, 2003).

A különféle áltudományos nézetek körülbelül a 19. században kezdtek elterjedni. Ide azok a később megcáfolt elméletek tartoznak, amelyek a cáfolatuk után is hosszú ideig népszerűek maradtak. Az ilyen tézisek között persze akad olyan is, ami nem cáfolható meg teljes mértékben, de egyértelmű, hogy a valóságalapjuknak sincs semmilyen bizonyítéka. Sokszor könnyen kimutatható, hogy az ilyen elképzelések a science fictionból vagy korábban megcáfolt tudományos elméletekből építkeznek. A különféle elstüllyedt kontinensek, az emberiséget történelme kezdetén meglátogató idegen lények, ember előtti civilizációk alkotják ezt a hatalmas területet, de ide tartoznak a modern kori UFO észlelések és hasonló történetek is. *„Az áltudományos elméletek örökké népszerűek lesznek, részben azért, mert az olyan szerzők, mint Eric von Däniken, széles olvasóközönséggel rendelkeznek, ami túlmutat bármelyik archeológus vagy tudós közönségén. Másrészt viszont azért, mert az olvasók készek elfogadni az olyan magyarázatokat, mint például hogy az idegenek teremtették a homo sapienst (inkább, mint a darwini evolúció elméletét), vagy azt, hogy minden kultúra az ősi Egyiptomból eredeztethető (inkább, mint bonyolult elméleteket a független fejlődésről), azért, mert ezek a magyarázatok kulturális jelenségeket tulajdonítanak konkrét hatóerőknek, így funkciójukat tekintve ezek hasonlóak a vallásos magyarázatokhoz.”*³⁷ (Cusack 2010, 24.) Az idegenek átvették az istenek szerepét, és a különféle, Dänikenhez hasonlító szerzők egy, az átlagember számára könnyebben megérthető, az eddigi vallási alapsémákhoz sokkal közelebb álló magyarázatot szolgáltatnak. Emiatt az olyan csoportokat, mint a korábban már említett UFO-hívókat vallástudományi szempontból is érdemes lehet vizsgálni (Colavito, 2005; Cusack, 2010).

Kritika

A „fikciós alapú vallások” elméleti rendszere még nagyon új, éppen ezért könnyen található benne az ember kritikus pontokat. Maguk az elméletalkotók is reflektálnak egymásra, igekeznek rámutatni, az adott elméleti megfontolás melyik részét látják problémásnak.

³⁷ *„Pseudo-scientific theories are perennially popular, partly because authors like Erich von Däniken have an extensive readership that goes well beyond that of any academic archaeologist or scientist, but partly because there is a willingness to accept explanations such as ‘aliens created homo sapiens’ (rather than the Darwinian theory of evolution) or ‘all culture had its origins in ancient Egypt’ (rather than complicated theories about independent invention), because these explanations attribute cultural phenomena to specific agents, and are thus functionally equivalent to religious explanations.”*

Carole Cusack saját maga idézi Lonnie Kinner 1981-es munkáját, amelyben a szerző kifejti, hogy lényegét tekintve minden vallási hagyomány kitaláción alapszik. Ennek nyomán a Cusack által invented religionnek nevezett csoport semmivel sem tekinthető kevesebbnek vagy kutatásra érdemtelennek. Ugyanakkor ezt a gondolatot érdemes más aspektusból is megvizsgálni. Cusack az invented szót használja, Kinner pedig azt mondja, hogy minden vallás konstruált (invented). Ezzel maga a fogalom veszíti el értelmét. Bár Cusack kifejti, hogy mit is ért a terminus alatt, de az elnevezés okozhat problémákat, illetve éppen emiatt könnyen olyan vallási jelenségeket is ide sorolhatnak a kutatók, amelyek nem tartoznak ebbe a kategóriába. Például Cusack foglalkozik a Repülő Spagetti Szörny Egyházával³⁸ is, ami nem szoros értelemben vett „fikciós alapú vallás”, nem egy már létező műből merített, ráadásul kérdéses, mennyire tekintik az „egyház” hívei magukat valóban hívőnek. Ez pedig azt sugallja, hogy ez a terminus mást jelöl, mint a másik két fogalom (Cusack, 2010).³⁹

A legtöbb kritika azonban Adam Possamai elméletét éri. A hyper-real religion problémáira mind Cusack, mind Davidsen rámutat. Cusack arra hívja fel a figyelmet, hogy a hyper-real kifejezés egy igen erős negatív konnotációba kerül az eredeti jelentésében. Baudrillardnál a hiperrális összekapcsolódik azzal, hogy az egyén már képtelen megkülönböztetni a valódit a szimulákrumtól, és ez egyértelműen probléma. Possamai ezt nem veszi figyelembe, amikor a hyper-real terminust használja: ő csupán azt a jelenséget írja le vele, amikor a vallások a populáris kultúrából merítenek. Tény, jegyzi meg itt Davidsen, hogy ez a jelenség annyiban a hiperreálshoz kapcsolható, hogy ezek a vallások is létrehozhatnak egy elképzelt világképet, ami „legyőzi” az empirikus valóságot, vagyis a hívő személy elfogadja, hogy ami a populáris kultúra része, az ebben a rendszerben igaz, de végső soron itt is az kerül elő, hogy minden vallás hasonlóan működik. Minden vallás létrehoz egy érzékelésen túli valóságot, emiatt viszont minden vallást a hyper-real religion ernyője alá lehetne venni. Davidsen egy másik aspektusából is bírálja ezt az elméletet. Possamai azt állítja, hogy a populáris kultúra fikciója csupán metaforikus módon szolgál alapul ezeknél a vallási csoportoknál. Ezzel szemben Davidsen rámutat, hogy például a Tolkien műveit alapul használó közösségeknél kezdetben a használat nem merült ki a metaforikus módban (a korábban említett mitokozmologikus szint), hanem túlmutatnak ezen (mitohistorikus). Természetesen ez jelentheti azt is, mint ahogy megjegyzi, hogy a tolkien csoportok nem tartoznak a hyper-real religion kategóriájába, de inkább hajlik arra, hogy érdemes újragondolni ezt a fogalmat (Davidsen, 2012). Jelenleg tehát inkább arról van szó, hogy három elméletről beszélhetünk, amelyek sok területen érintkeznek, de mégsem fedik teljesen egymást.

38 The Church of Flying Spaghetti Monster egy paródiavallás, amit 2005-ben hozott létre egy oregoni diák, tiltakozásul azért, mert az egyetemen az ún. intelligens tervezés elméletét kezdték el oktatni. A mozgalom mára a valláskritika egyik meghatározó jelenségévé vált.

39 2015-ben jelent meg a *The Problems of Invented Religions* című kötet Carole M Cusack és Steven J. Sutcliffe szerkesztésében. A fülszöveg szerint ez a kötet igyekszik feltérképezni az invented religion elképzelés határait és problémáit. Sajnos mindeddig még nem sikerült hozzájutnom a szöveghez.

Mivel a tanulmány magyar nyelven íródott, mindenképpen érdemes kitérni a jelenséget leíró magyar fogalom megalkotásának kérdésére. Jelenleg, ahogy eddig is látható volt, Davidsen fiction-based religion kifejezésének fordítását használtam. Ezt nem érheti kritika, ha angolul vizsgáljuk a kifejezést. Az angol *fiction* szónak, amellett, hogy általában a fikciót jelöli, van egy másodlagos, műfaji jelentése is: az irodalomban (és a filmművészetben) a *fikciós történetű műveket* jelölik ezzel a szóval. Ilyen értelemben az elnevezés fedí a fent ismertetett vallástudományi jelenséget. A magyar fordításnál azonban probléma adódik. A magyar *fikció* szónak nem ilyen erős a másodlagos, irodalomelméleti jelentése, viszont ha csupán így használjuk, könnyen érheti az a kritika, hogy „minden vallás fikció”. Használható a „*fikciós műveken alapuló vallások*” kifejezés, de érdekesebb lenne hosszú távon egy rövidebb és egyszerűbb kifejezést találni. Ugyan a továbbiakban is a „*fikciós alapú vallások*” könnyen támadható kifejezést fogom használni, de érdemes lenne a későbbiekben esetleg – Adam Possamai elméletének mintájára – egy másik tudományterületről kölcsönözni egy fogalmat, és azzal leírni ezt a jelenséget.

Lovecraft és életműve

A „fikciós alapú vallások” között a legkülönfélébb csoportok találhatóak, és több módon is csoportosíthatjuk őket. Egyesek az alapján próbálnak meg valamilyen rendszert felállítani, hogy az adott jelenségek milyen műből merítenek. Vannak olyan közösségek, amelyek egy szerző műveire fókuszálnak, ilyenek például a Tolkien írásait felhasználó csoportok. Azonban a leghíresebb és talán a legnagyobb hatású szerző nem a brit nyelvészprofesszor volt, hanem egy új-angliai, a XX. század elején élt ponyvaszerző, akinek írásai olcsó magazinokban láttak napvilágot, és széleskörű elismertséget is csupán korai halála után szerzett. H. P. Lovecraft életműve a populáris kultúra egyik fontos építőeleme, ő pedig a modern horror és sötét tónusú fantasy egyik ősatya, a science fiction kezdeteinek érdekes alakja. És amennyire nagy hatása volt a populáris kultúrában, annyira fontos elemévé vált az új vallási jelenségeknek.

Lovecraft azon alkotók közé tartozik, akiket életében nem ért el a siker, haláluk után azonban rengeteg szerző tekinti példaképének. Művek százai készültek az ő ihletésére, és munkássága mélyen beleépült a (populáris) kultúrába. Egyszerre tartják a horror, a fantasy és a science fiction nagy klasszikusának.⁴⁰ Ahhoz, hogy vizsgálható legyen a vallási szférára gyakorolt hatása, elsőként érdemes elhelyezni személyét és életművét a populáris kultúrában.⁴¹

⁴⁰ A XX. század elején, Lovecraft korában ezek a tematikák még nem váltak szét teljesen, erre egészen a negyvenes évekig várni kellett.

⁴¹ A szerző életművét lásd a Függelékben.

Kortársai közül főleg a *Weird Tales* című magazinban publikáló egyéb szerzők, mint Clarke Ashton Smith, Robert Bloch vagy Augusth Derleth, illetve mások tekinthetők az ún. „követők” csoportjába: az írótságok és Lovecraft között különös kölcsönhatás, sajátos kooperáció állt fenn. Az alkotók műveikben utaltak egymás írásainak eseményeire vagy az azokban felbukkanó helyszínekre, könyvekre, nevekre. Lovecraft halála után az őt tisztelők, élükön Derleth-szel, kiadatlan írsaival együtt összegyűjtötték Lovecraft műveit, és az általuk alapított Arkham House kiadónál megjelentették ezeket. A kötetek nem fogytak valami jól, Derleth azonban, mint a hagyaték kezelője, kitartóan igyekezett elismertetni Lovecraftet a közönséggel, ami végül sikerült is. Ugyanakkor az önzetlen barát, ahogyan ezt minduntalan megjegyzi a Lovecraft életművel foglalkozó kutatók, legalább annyi kárt is okozott a „New England-i remete” reputációjának: Derleth saját maga fejezett be több Lovecraft-töredéket, ezek pedig korántsem voltak olyan kiemelkedőek, mint az eredeti történetek. Ráadásul saját írásait Lovecraft neve alatt jelentette meg, és nagyon sokáig nem is sikerült szétválasztani az eredeti és a „társszerzővel íródott” történeteket⁴² (Houellebecq, 2005; Kornya, 2003).

Azonban vitán felül áll, hogy Lovecraft életműve halála után indult hódító útjára. Első körben a „követői” tették ismertté, az elmúlt több mint fél évszázadban számos novelláskötet látott napvilágot, amelyben a szerzők Lovecraft világában játszódó történeteket jelentettek meg. Olyan írók munkáiban fedezhető fel a lovecrafti hatás, mint a már említett, később a *Psycho*-val híressé vált Robert Bloch, Clive Barker vagy Stephen King. Az ún. „lovecrafti horror” önálló tematikává vált, és még az olyan, első látásra ide nem sorolható filmek is beletartoznak, mint *A nyolcadik utas: a Halál* (*Alien*, 1979., r. Ridley Scott) vagy *A dolog* (*The Thing*, 1982, r. John Carpenter)⁴³. Irodalomtörténeti vonalon sokan kulcsfontosságúnak tartják Jorge Luis Borges 1975-ös novelláját (*There are more things*), ami Lovecraft előtt tiszteleg. Ezzel, érvelnek többen, Lovecraft a „magas irodalom” felől kapott elismerést. Ugyancsak fontosnak tartják *Michel Houellebecq* kortárs francia szerző Lovecraftról szóló 1991-es esszéjét (2005). Természetesen Lovecraft a fantasy-ben is megkerülhetetlen viszonyítási ponttá vált, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy az egyik leghíresebb kortárs alkotó, Neil Gaiman több novelláját a lovecrafti hagyományból építi fel. A képregényekben is gyakoriak az életműből átvett elemek, elég csak a Batman képregények Arkham Elmegyógyintézetére gondolnunk, ami Lovecraft egyik fiktív városának nevét viseli. De maga a lovecrafti univerzum is több filmes és képregényes feldolgozást kapott, ilyen például az 1985-ös *Reanimátor* (*Re-Animator*, r. Stuart Gordon), ami a *Herbert West, az újjáélesztő* (*Herbert West – Reanimator*, 1922) alapötletére épül, illetve a 2001-es *Dagon* című film (r. Denis Paoli), ami az Árnyék

42 Az első magyar Lovecraft kiadások – a *Galaktika* magazin és a kilencvenes évek több válogatáskötete – is szép számmal tartalmaztak nem Lovecraft által írt, de az ő neve alatt futó történeteket.

43 *A dolog* eredetije, az 1938-as *Who Goes There?* (magyarul először *Az ízé* címen jelent meg) John W. Campbell Jr.-tól az antarktisi jégben talált idegennel alapötletében hasonlóságot mutat Lovcraft *Az őrtület hegyei* (*The Mountains of Madness*) című 1936-os írásával.

Innsmouth fölött (*The Shadow Over Innsmouth*, 1936) történetén alapul. A lovecrafti világvég kép továbbá fontos ihletője különféle zenekaroknak (például az 1960-as években tevékenykedő, a szerző nevét viselő *H. P. Lovecraft*nek) és szerepjátékoknak (legismertebb a *Call of Cthulhu*, ami a *Cthulhu hívása* című 1928-as novella címét vette fel) (H. Nagy, 2003; Kisantal, 2007; Kurdi, 2007).

A Cthulhu-mítosz

Bár Lovecraft nem alkotott regényt, és soha nem törekedett nyíltan egy hatalmas világ leírására – ami a sci-fi és fantasy művek sajátja –, mégis kialakított egy sajátos „kvázi-mitológiát”, amit ő maga csak Yog-Sothoth-mítosznak nevezett, ma pedig általában Cthulhu-mítoszként ismernek. A szerzőnek korántsem minden műve tartozik a mítoszt felhasználó írók csoportjába, sőt, egyes művekről nem is lehet egyértelműen eldönteni, hogy ide tartoznak-e. Lovecraft alkotói évei során alakította ki mitológiáját, és korábban írt, a mítoszhoz nem kapcsolódó történeteinek folytatásaiban már megjelennek annak alkotóelemei (személyek, lények, helyek stb.). Az ún. Álom-ciklus korai részei például nélkülözik a mítosz jellemzőit, inkább szürreális látomások leírásai, azonban az alkotó később már a főszereplő, Randolph Carter – aki Lovecraft alteregója – utazásait a mítosz magyarázatára, bővítésére használta fel. Mindazonáltal az ezekben a történetekben – főleg a *Zarándokút Kadathba* (*The Dream-Quest of Unknown Kadath*, 1926) és az *Ezüstkulcs kapuin át* (*Through the Gates of the Silver Key*, 1934, E. Hoffman Price-szal közös munka) címűekben – adott magyarázatok összeegyeztetése a mítosz törzssanyagával bonyolult és nem mindig tökéletesen kielégítő.

A szűk értelemben vett Yog-Sothoth/Cthulhu-mítosz érdekes keveréke a science fiction realista, tudományos alapú és a fantasy mitologikus világvégének. Ezekben a művekben a szereplők rendszerint tanult emberek, tudósok, egyetemi professzorok vagy diákok, sokat látott utazók, akik az adott események után már vagy megbomlott elmével vagy rettegéssel kénytelenek tovább élni. A mítosz alapja ugyanis egy szörnyű titok, amit ezek az emberek felfedeznek. A titok általában valami olyan entitás jelenléte – vagy korábbi jelenlétének nyoma és visszatérésének lehetősége –, ami teljesen idegen az emberi világtól, ezáltal félelmet kelt. A lovecrafti történetekben a Földön jóval az ember, sőt, a földi élet megjelenése előtt más csillagrendszerekből származó entitások éltek, hatalmas városokat hozva létre. A bolygónkon több különböző faj létezett, ilyenek voltak a Vének (Elder Things) és a Nagy Öregek (Great Old Ones) néven emlegetettek, akik közt még háború is folyt. Mellettük más lények is léteztek, amelyek ezek teremtményei, mint a shoggothok vagy az ún. Mélységalakók.⁴⁴ Rajtuk kívül is olvashatók leírások különféle entításokról, ezek hol evilágiak, hol „más dimenziókban” léteztek. Ezek a lények ugyan nagyhatalmú-

⁴⁴ Lovecraft utal rá, hogy esetleg az egész földi élet is csupán ezen a lények „teremtő szeszélyének” köszönhető.

ak, tudományuk és erejük felfoghatatlan az ember számára, mára már eltűntek a föld színéről. Vagy hatalmas városaik romjaiban „alszanak” a világ eldugott zugaiban, az Antarktisz jégmezői alatt, az arab sivatagban, sötét hegyek között, elsüllyedt kontinenseken, vagy visszahúzódtak más létsíkokba. Mindeközben pedig arra várnak, hogy valahogy visszatérhessenek, vagy befurakodhassanak a világunkba.

Ezek a Föld fiatal korában létező entitások, főleg a Nagy Öregek, nem tűntek el nyom nélkül. Nem csak elfeledett városaik romjai őrzik emléküket, de különös kultuszok és vallások is. Az emberiség történelme során újra és újra feltűnő csoportok groteszk bálványokat imádnak, amelyekben az általuk istenként tisztelt Öregekre ismerhet a kutató, ép ésszel felfoghatatlan rítusokat üznek és furcsa, az emberi nyelv számára idegen varázsigéket kántálnak. Ezek azonban nem egyszerű babonás hívők: mind az emberek, mind pedig más lények, mint a Mélységlakó vízi lények képesek megidézni az Öregeket vagy azok szolgáit. A *Rémület Dunwichben* (*The Dunwich Horror*, 1929) című történetben például az egyik szereplő arra törekszik, hogy kaput nyisson egy másik világba, hogy onnan valami átjöhessen. A *Cthulhu hívásában* egy furcsa kultusz világon szétszórt követőinek kántálása kelti életre a tengerből kiemelkedő sziget szörnyetegét. Számos esetben mágikus módszer kerül elő, hol racionális magyarázat nélkül, hol azonban utalva rá, hogy ezek mögött valami okkult tudás vagy természettudományos jelenség áll (így kvázi racionális alapra helyezve a történeteket). A *Charles Dexter Ward esetében* (*The Case of Charles Dexter Ward*, 1929) olvashatjuk például, hogy az embert a halálból „bizonyos sókkal” még évszázadokkal később is vissza lehet hozni. A lovecrafti mágusok és okkultisták nem feltétlenül a természetfelettiinek köszönhetik hatalmukat, sokkal inkább ismeretlen tudományoknak, olyan dimenzióknak, amelyekről – lovecrafti fordulattal élve – nem lenne szabad tudnia az embernek.

Ennek a tudásnak nem kizárólag „szentségtelen” okkultisták és tébolyodott kultusz hívők vannak birtokában. A kutatók gyakran rátalálhatnak olyan feljegyzésekre és könyvekre, amelyek nemcsak útmutatóul szolgálnak az okkult praktikák között, de leírásokat tartalmaznak az Öregekről, a Vénékről és a hozzájuk hasonló entitásokról is. A leghíresebb ilyen könyv a lovecrafti világban a *Necronomicon*, a „*Holtak Törvényének Képe*”. Ez az okkult kódex vagy grimoire⁴⁵ Lovecraft szerint annyira veszélyes, hogy szinte minden olvasóját az örületbe kergeti. Magára a lejegyzőjére, Abdul Alhazredre is csak úgy hivatkoznak, mint „az örült arab”, aki a VIII. században vetette papírra a könyvet. A *Necronomicon* szinte minden fontosabb könyvtárban megtalálható, ám szigorúan őrzik, és még a tanult, babonákban nem hívő tudósok között is nyomasztó légkör lengi körül a nevét. Aki helyesen tudja olvasni ezt a könyvet és más, hasonló munkákat (mint a *De Vermis Mysteriis*-t vagy

---

45 A francia eredetű grimoire szó varázskönyvet jelöl, ami különféle mágikus tudást tartalmaz. Gyakran maguknak a grimoire-oknak is varázserőt tulajdonítanak. A grimoir-ok fontos részét képezik a különféle okkultista tanoknak.

az *Unaussprechlichen Kultent*⁴⁶), az képes feltárni azt a titkot, amivel a világra szabadíthatja a különféle entitásokat.

A lovecrafti univerzumban legnagyobb szerepük az Öregeknek van. A Vének csak kevés történetben jelennek meg, az ő városuk az Antarktiszon fekszik. Az Öregek azonban állandó veszélyt jelentenek az emberre – noha nem gonoszak, csak teljesen közömbösek, éppen ezért az embert inkább állatként kezelik. A legfontosabbak közülük Cthulhu (aki R'lyeh elsüllyedt városában várja visszatértét), Shub-Niggurath („az erdők fekete kecskéje, ezer ivadékkal”), Nyarlathotep („a kúszó káosz”, aki képes más alakot öltve elvegyülni az emberek között) és Dagon (aki egy halszerű tengeri lény). Fontos entitás Yog-Sothoth is, aki „a kulcs és a kapu”, az ő közvetítésével tudnak visszatérni az Öregek a mi világunkba. Említést érdemel még Azathoth, „a vak idióta isten” vagy „nukleáris káosz”, aki a világegyetem közép-pontjában járja „örült táncát”. Lovecraft, mivel igyekezett összeforrasztani az Álomciklust a Cthulhu-mítosz íásaival, ezért később hierarchiába is rendezte ezeket a lényeket. Yog-Sothoth és Azathoth lettek a legfőbb lények, alattuk állnak az olyan entitások, mint Cthulhu, Shub-Niggurath vagy Nyarlathotep. Őket követik az ún. Nagyok, az emberiség istenei, majd a különféle más teremtmények, az emberek, emberfélék és nem emberfélék, mint a Mélységlakók. Itt már Lovecraft metafizikai oldalról közelítette meg a mítosz entitásait, már nincs nyoma a korábbi tudományos magyarázatoknak. Ezek a lények nem idegen bolygók szülöttei, hanem más dimenziók lakói, amelyeket mágiával el lehet érni. A Cthulhu-mítosz éppen ezért nehezen megfogható egység: tekinthetünk rá úgy, mint természettudományos alapokon álló, ősi idegen lények istenként való hitéből felépülő kvázi-mitológia, vagy egy bonyolult, filozofikus és metafizikai magyarázatokkal ellátott „álomvilág” – ahogy Randolph Carter egyik álomutazása keretében kifejti a szerző.

A mítosz Lovecraft halála után nem maradt változatlan. Világa vonzotta a különféle alkotókat, így születtek olyan írások is, amelyek csak tovább gazdagították ezt a mitológiát. A legfontosabb hatást August Derleth gyakorolta (maga a Cthulhu-mítosz elnevezés is tőle származik), sokak szerint nem pozitív értelemben.⁴⁷ Derleth, mivel úgy érezte, jogosult a lovecrafti életmű „kiteljesítéséhez”, a Cthulhu-mítoszt is saját képére formálta. A keresztény háttérű szerző legfontosabb változtatása, hogy egyes lényeket jóként, másokat gonoszként pozicionált, az egész mítoszt pedig e két tábor harcává tette. A Vének lettek a jók, míg a Nagy Öregek a gonoszak. Ezzel nem csak leegyszerűsítette a lovecrafti mitológiát, de antropomorfizálta is. Aki elolvass néhányat Lovecraft ebbe a körbe tartozó művei közül, láthatja, hogy nála ezek az entitások se nem gonoszak, se nem antropomorfak. Derleth továbbá új lényeket is kreált, és mindet valamilyen elemhez (föld, víz, tűz, levegő) rendelte: a lábasfe-

46 Mindkettő kitaláció, noha nem Lovecrafté: az elsőt Robert Bloch, a másikat Robert E. Howard történeteiből kölcsönözte.

47 Derleth egy levélre hivatkozott, melyben Lovecraft leírta, milyennek is képzelte valójában a mítoszt, követője pedig saját bevallása szerint csak eszerint járt el. A hetvenes években, mikor Lovecraft kéziratait és levelezését feldolgozták, semmilyen hasonló tartalmú levelet nem találtak, így Derleth írásait nem fogadják el „hivatalos” kiegészítésként (Kisantal, 2007).

jüekre emlékeztető Cthulhu például víz elemű, míg Nyarlahotep földelemű lény lett. Azonban bármennyire is távol áll ez a fajta kép az eredeti lovecrafti invenciótól, Derleth mítosza igen elterjedté vált, a legtöbb szubkultúra erre hivatkozik (a Cthulhu-mítoszlól lásd még: Haanegraaf, 2007; Kurdi, 2007; Tarr, 1994).

A mítosz forrásai

Lovecraft kiterjedt levelezésének és műveinek „leíró”, részletező stílusa miatt jól dokumentálható, milyen forrásokból táplálkozott nem csak a Cthulhu-mítosz megírásakor, de egész életművének megalkotása során. Legfőképpen tudományos világnézete és materializmusa szolgált alapul írásaihoz, ugyanakkor vonzódása a misztikushoz, a rémületeshez, a nem mindennapihoz érdekes ötvözetet alkot ezzel. Folyamatosan igyekezett követni korának új tudományos eredményeit és felfedezéseit, amelyeket beleépített fikcióiba. A tudományos tárgyú olvasmányai mellett utazásai során is hozzájutott különféle ismeretekhez, főleg a folklór területéről, amelyeknek köszönhetően hitelesen tudta megalkotni írásainak helyszíneit és szereplőinek jellemét (Evans, 2005).

Alapvetően azonban ez csupán a forma és a történet szempontjából érdekes. A háttér ennél sokkal összetettebb alapra épül. „[Lovecraft] *abban hitt, hogy sors vagy véletlen nem létezik, és minden lehetséges történet az anyag fizikai, az élet biológiai és az ember kulturális folyamatai határoznak meg – tökéletesen determinált és megváltoztathatatlan módon.*” (Kurdi, 2007, 26.) Ez meghatározó szempont akkor, amikor a forrásait vizsgáljuk. Lovecraft magáévá tette a darwinizmust, az evolúciós fejlődés elméletét, és éppen ezért a korszak olyan antropológusainak munkái közel álltak hozzá, mint Edward Tylor és James Frazer, akik az ember természetfeletti vetett hitét materialista szükségletekkel támasztották alá, illetve a vallások fejlődését evolucionista alapra helyezték. Frazer egyik leghíresebb munkáját, *Az aranyágot (The Golden Bough, 1890)* Lovecraft cím szerint is említi. Bár maga nem volt vallásos, mégis igen gyakran épített vallási elemeket műveibe. Az *Ezeregyéjszaka meséi* az iszlám misztika felé fordította, a görög-római mitológia a klasszikus politeista világgépet tárta fel előtte, és rengeteget olvasott a középkori misztikáról, ezotériáról, illetve boszorkányságról is. Legtöbbet Margaret Murray könyvére hivatkozik, amelyről korábban már szó volt, mint a Wicca újpogány csoportjának forrása. Írásaiban több okkultizmussal és démonológiával foglalkozó alakot megemlít, mint Albertus Magnust vagy Eliphas Levit. Hivatkozik a XIX század áltudományos munkáira is, mint William Scott-Elliot *Atlantisz és az elveszett Lemuria (The Story of Atlantis and the Lost Lemuria, 1925)* című írására a tengerbe süllyedt kontinensekről. Lovecraftnek további fontos forrásai voltak azok a szerzők, akik fikcióikban kötődtek a középkori mágiához, felhasználták az okkultista tanokat vagy egyszerűen régi, nem keresztény vallási hagyományokból kreáltak újakat. Legfontosabb ezek közül Lord Dunsany, akit Lovecraft Poe után a legnagyobb példaképének tekint,

de ide sorolható például Algernon Blackwood vagy Arthur Machen is (Haanegraaf, 2007; Kurdi, 2007; Sárközy, 2003).

Lovecraft műveinek vizsgálatai során a legérdekesebb kérdés az, hogy milyen hatással voltak rá korának vallási jelenségei, az okkultizmus iránti megélt érdeklődés és az újpogány mozgalmak. „*Nem – sohasem olvastam a hivatalos »okkultizmus« zsongóját – írja 1925-ben –, mivel mindig is úgy vélekedtem, hogy a fantasztikus írások hatásosabbak, ha kerülnek az elcsépeelt babonáságokat és a népszerű kultuszok varázsigéit. Tulajdonképpen, tényleges hit tekintetében abszolút materialistának tekintem magam; a legkevésbé sem hiszek bármiféle természetfeletiben – vallásban, spiritualizmusban, transzcendentalizmusban, lélekvándorlásban vagy halhatatlanságban. Elképzelhető viszont, hogy kiváló ötletek csiráira lelek a tébolyult spiritualista szélsőségek felkapott locsogásában; már sokszor fontolgattam, hogy beszerzek valamennyit azokból a sületlenségekből, amit a 46. utca okkultista üzletében árulnak.*” (Lovecraft, 2005, 499.) Bár a művek alapján könnyen kijelentheti a felületes Lovecraft-olvasó, hogy a szerző korának okkultistáit vette alapul, ne feledjük el azt a tényt, hogy az okkultisták is régebbi, vélt vagy valós hagyományokat vettek alapul. Így inkább mondhatjuk azt, hogy Lovecraft és az okkultisták azonos alapból merítettek. Noha a Cthulhu-mítosz történeteiben feltűnnek igazi okkult kötetek és valóságban is létezett személyek nevei, a szerző csupán színesítésként használta fel azokat, nem a kortársak hitéből kölcsönözte őket. Természetesen azon sem kell csodálkozni, ha a XIX-XX. század híres okkult figuráinak nevei olykor felbukkannak egy-egy történetben: ez csak Lovecraft tájékozottságát és „alkotói szabadságát” mutatja (Haanegraaf, 2007).

A lovecrafti vallási hagyomány

1929-ben Lovecraft egy Clark Ashton Smithnek írt levelében az alábbi esetről számolt be: „[...] a Rémület Dunwichben óta semmit sem alkottam. Ha már szóba került – e történetnek köszönhetően felettébb érdekes levelet kaptam egy furcsa bostoni öreg hölgytől, a salemi Mary Easty egyenes ági leszármazottjától, akit 1692. aug. 19-én akasztottak fel a Gallows Hillen. Különös képességekre és szokásokra utaló megjegyzéseket tesz, melyek nemzedékről nemzedékre hagyományozódnak a családjában, és arról érdeklődik, tudomásomra jutottak-e bizonyos ősi új-angliai boszorkányságok titkai. Ezenkívül azt is tudakolta, vajon Dunwich és Arkham valószínű helyek-e! Válaszolni fogok a levelére, és meglátom, sikerül-e rávennem az agg lelket, hogy elmeséljen nekem néhány suttogva terjedő boszorkányhagyományt! Egy vén boszorkányivadéktól származó, tényleges »belső információk« alapján megírt salemi rémhistoria megdöbbentő újdonság lehetne!” (Lovecraft, 2005, 512-513.) Ez a levél igencsak nagy meglepetést okozhatott a materialista és vallásellenes, a babonáságot és mindenféle varázslatba vetett hitet elutasító szerzőnek: a salemi bo-

szorkányper⁴⁸ egyik áldozatának leszármazottja az ő írásában valami olyasmit látott meg, ami csupán a „boszorkányivadék” elképzeléseiben létezett. Ugyanakkor nem ez volt az egyetlen eset, amikor Lovecraftet azzal kapcsolatban keresték meg, nem rendelkezik-e valami titkos információval okkult praktikákról, rejtélyes grimoire-okról, vagy hogy a műveiben leírtak nem állnak-e kapcsolatban valós – vagy annak vélt – eseményekkel.

Nem okozhat meglepetést, hogy a korszak vallási érdeklődése Lovecraft műveivel kapcsolatban is előkerült, hiszen a boszorkányságban, okkult tudományban és hasonlóknak hívó emberek joggal gondolhatták, hogy a történetek szerzője is vagy hisz ezekben, vagy valami olyan forrásból dolgozott, ami az ő számukra is fontos lehet. Az író halála után lassan elhomályosult az írásokban megjelenő események fiktív volta, és egyre többször hivatkoztak rájuk úgy, mint valós, megtörtént eseményekre vagy analógiákra, valamilyen ismeret burkolt bemutatására. Az okkultista szubkultúra – a kultuszmielő, illetve az okkultúra – a legkülönfélébb magyarázatokat talált a Lovecraft munkáiban fellelhető vallási elemekre. Innen pedig már csupán egy lépés volt, hogy sokan azokból merítsenek és arra alapozzák személyes hitüket, vagy akár egész vallási rendszert dolgozzanak ki. A lovecrafti hagyomány nagy hatást gyakorolt a különféle okkultista csoportokra, elsősorban a szerző leghíresebb invenciójának, a *Necronomicon*nak köszönhetően.

1924-ben jelent meg *A kutya (The Hound)* című, két évvel korábban írt Lovecraft történet, amelyben először jelent meg a *Necronomicon*. A fiktív grimoire ezután a szerző több írásában feltűnt, majd más írók is hivatkoztak rá munkáikban. A kötet szerzője egy bizonyos Abdul Alhazred – ez volt Lovecraft gyerekkori „muzulmán neve”, amit több levelében megerősít –, akire először az 1923-as *A névtelen város (The Nameless City)* lapjain hivatkozik. A *Necronomicon* név eredetét állítólag Lovecraftnek egyik álmában jutott eszébe, valószínű azonban, hogy az *Astronomicon* című, i. sz. I. századból való költemény az ihlető forrás. Maga a *Necronomicon* a szerző szerint görög szó. Mivel ő maga nagyon jól tudott görögül, ezért nem esett nehezére megadni a fordítást, ami nagyjából „a holtak törvényének képe”, de a későbbi Lovecraft-komentátorok saját fordításokat is megadnak: „útmutató a holtak világához” vagy „a halál törvényének könyve”. A különféle novellákban és kisregényekben ugyan olvashatóak részletek a *Necronomicon*ból, de a teljes szöveg soha nem készült el. Ez persze nem akadályozta meg abban, hogy papírra vesse *A Necronomicon történetét (History of the Necronomicon)* 1927-ben (de csak halála után, 1938-ban adták ki). Ebben olvasható, hogy a 730 körül keletkezett mű eredeti címe *Al Azif* – „az azif szó az arab nyelvben ama (rovarok keltette) éji zajt jelöli, me-

---

48 Az új-angliai Salem városában a XVII. század végén több boszorkányper is lefolytattak, amelyekben a vádlottakat a Sátánnal való lepaktálás miatt ítélték el. A város azóta a boszorkányság szinonimája lett, a köznyelvben is „The Witch City” (a boszorkányváros) néven hivatkoznak rá. A legismertebb feldolgozása az eseményeknek Arthur Miller *A salemi boszorkányok (The Crucible)*, 1952.) című drámája. Maga Lovecraft is feldolgozta a boszorkányperek témáját, Arkham kitalált városa pedig sokban hasonlít Salemre.

lyet démonok üvöltésének hittek”⁴⁹ –, szerzője pedig „más hitekre is nyitott muzulmán volt”. Alhazred bejárta Arábiát, ősi és titkos városokat fedezett fel, és mélyen a sivatag alatt egy ember előtti faj „megrázó krónikáira és titkaira lelt”. Az *Al Azifot* Damaszkuszban írta, majd 738-ban eltűnt, más források szerint meghalt.⁵⁰ Lovecraft röviden felvázolja a könyv további sorsát is. A 10. században, mikor már igen elterjedt volt, *Necronomicon* címen lefordítják görögre. Többször betiltották, a latin fordítást IX. Gergely pápa indexre helyezte, ám az évszázadok alatt sorra bukkantak fel példányai. Állítólag Dr. John Dee, Erzsébet királynő alkímistája készített egy angol nyelvű fordítást, illetve a latin szöveg előkerült Salemben is a boszorkányperek idején. A fikció szerint a *Necronomicon* egy-egy példányát őrzik a British Museumban, a párizsi Bibliothèque Nationale-ban, a Harvard Widener Könyvtárban, a Buenos Aires-i Egyetemen, illetve az arkhami Miskatonic Egyetemen is (Harms és Gonce, 2003; Lovecraft, 2003).

Bár nem a *Necronomicon* volt az egyetlen kötet, amire az író hivatkozott, mégis ez vált a legnépszerűbb „lovecrafti grimoire-rá”. Népszerűsége olyan nagy volt, hogy maga Lovecraft is célzott rá, egyszer megpróbálkozik egy hosszabb szöveg létrehozásával, bár ezt igen nehéz feladatnak tartotta. Ezt írta 1932-ben Robert E. Howardnak: „*Ami a Necronomicon megírását illeti – bárcsak lenne energiám és ötletem hozzájárulni! Attól tartok, nem kis munka lenne, tekintetbe véve a különféle részleteket és burkolt célzásokat, amiket az idők során a könyvnek tulajdonítottam! Elképzelhető viszont, hogy közreadok egy rövidített Necronomicon-t – ami az olyan részeket tartalmazza, melyek kellően biztonságosnak tekinthetők ahhoz, hogy az emberiség tudomására jussanak! Amikor Juntz Fekete Könyve és Justin Geoffrey költeményei⁵¹ piacra kerülnek, kétségtelenül meg kell fontolnom majd a vén Abdul halhatatlanná téételét!*” (Lovecraft, 2005, 526-527.) Érdekes, hogy eszerint maga a szerző is úgy gondolta, az embereket érdekelheti egy grimoire szöveg, illetve aki esetleg később – a hetvenes, nyolcvanas években – olvasta ezt a levelet, akár arra is gondolhatott, hogy Lovecraft mégiscsak valami titkos tudás birtokában volt. Más levéltörédek is alátámaszthatják ezt a feltételezést, és ezek lehetnek a Lovecraft halála után kialakult elméletek alapjai. Maga az író tisztában volt vele, hogy ha tovább növekszik a *Necronomicon* körüli kultusz, akkor az emberek nem fogják elhinni neki, ha rámutat, hogy ez csupán kitaláció.⁵² Egyesek szerint Lovecraft birtokában volt a *Necronomicon*nak, csak nem akarta rászabadítani a gonosz az emberekre – vagy nagyapja könyvtárában talált rá, vagy sokat utazó apjától jutott hozzá –, esetleg csupán pénzhétségből butította le a könyv tartalmát. Megint mások úgy gondolják,

49 Az idézetek forrása: Lovecraft, 2003, 439-442.

50 „[...] fénnyel nappal elragadta, majd a rettenettől megdermedt sokaság szeme láttára felfalta egy láthatatlan szörnyeteg” – írja Lovecraft.

51 A *Fekete Könyv* a korábban említett *Unausprechlichen Kulte*n, Justin Geoffrey örült költő alakjával együtt Howard invenciói.

52 Egy 1936-os levelében azt írja, nem örül annak, ha valaki arra pazarolja az idejét, hogy könyvtárakban a grimoire után érdeklődjön – ekkor már nem támogatta a Howardnak 1932-ben felvetett „rövidített és expurgált” szöveg közlését, mert az csak összezavarja a folklór után érdeklődő diákokat.

Lovecraftnek álmában sugallták az Öregek az *Al Azif* szövegét – és az egész mítoszt –, vagy valahol látta a könyvet, esetleg egy titkos kultusszal kapcsolatban hallott róla. A szerző halála után egyre többen keresték a *Necronomicon* könyvesboltokban és könyvtárakban. Sőt, a könyv körül kialakult kultusz odáig terjedt, hogy tréfás kedvű emberek egy „Abdul Alhazred – *Necronomicon*” feliratú kártyát is elrejtettek a Yale könyvtárának katalógusába. Az ilyen és ehhez hasonló akciók, a grimoire állandó feltűnése a populáris kultúrában, mind csak erősítették a keresletet, amire hamarosan kínálat is kezdett kialakulni (Clore, 2006b; Kurdi, 2007).

Először L. Sprague De Camp Lovecraft biográfus és író neve alatt jelent meg egy *Necronomicon* 1973-ban. De Camp saját bevallása szerint Irakban, titokzatos körülmények között jutott hozzá a szöveghez, amit ugyan egy diák megpróbált lefordítani, de szörnyű halált halt közben, így ez a verzió nem angol nyelvű. A figyelmes szemlélő azonban felfedezheti, hogy mindössze egy nyolc oldalas szöveg variálódik. Maga De Camp is elismeri a csalást, tréfának nevezve azt. A következő, komolyabb munka Colin Wilson, George Hay, Robert Turner és David Langford nevéhez kötődik. Wilson és Hay voltak az ötletgazdák, akik Langford egyik novellájából indultak ki. A novellában egy számítógépes program bizonyítja a *Necronomicon* valós voltát, ez a fiktív számítógépes analízis kiegészítőként bele is került a kiadványba. Az okkultista Turner egy nem kifejezetten érdekes okkult szöveggel járult hozzá a mű létrejöttéhez, amiben feltűnnek a Cthulhu-mítoszból ismert nevek. A könyv tartalmaz továbbá két esszét, az egyik Lovecraftról és Abdul Alhazredről, a másik pedig a lovecrafti tájokról. Ebben a kiadványban – amit a készítők szintén felvállalnak, mint hamisítványt – tűnik fel először legenda Lovecraft apjának szabadkőművességéről, és hogy ő jutott hozzá az *Al Azif*hoz egyiptomi útja során.

A legismertebb *Necronomicon* szöveg a magát csak Simonnak nevező ismeretlen szerző 1977-es munkája.⁵³ Hogy kit rejt az álnév, nem tudni, egyesek olyan alakokat sejtenek mögötte, mint Wilson, De Camp, L. Ron Hubbard vagy Sandy Pearlman dalszövegíró. A legtöbbször szerint a szerző vagy Herman Slater, egy New York-i okkultista könyvesbolt tulajdonosa, vagy egy ismeretlen mágus, akinek pénzre volt szüksége. A legenda szerint Simon az anyagot sötét úton szerezte be, megalkotásakor olyanok is jelen voltak, akik akkor már „nem voltak az élők között”, és a kiadás körül is rengeteg titokzatos és megmagyarázhatatlan jelenség történt, UFO észlelések, halálesetek stb. Ez az első *Necronomicon*, ami önmagát autentikusnak tekinti, sem a titokzatos szerző, sem a kiadó nem hajlandó elismerni, hogy az *Al Azif* ezen kiadása nem valós. Dan Clore állítása szerint ez a verzió bizonyos mezopotámiai szövegek és vallási figurák, és a híres mágus, Aleister Crowley írásainak és Lovecraft Cthulhu-mítoszáinak keverékéből jött létre, nyilvánvaló ferdtésekkel és pontatlanságokkal. Simon szövegén látszik az, ami szinte az összes *Necronomicon*ra jellemző, vagyis hogy a Derleth által kitalált mitológiát használják, a jó Vének és a gonosz Öregek szembenállását, nem pe-

53 Magyarul is ez a kiadás jelent meg először 1995-ben az Európai Taktikai Centrum gondozásában, később a Hermit Kiadó többször újra kiadta. 2005-ben ugyanitt jelent meg a Wilson-Hay-Turner-Langford-féle szöveg is.

dig az eredeti lovecrafti mítoszt. Mindenesetre a Simon-féle *Al Azif* hatalmas népszerűsége tett szert, alapját képezi több más szövegváltozatnak, illetve a közbeszédben is ezt a szöveget értik *Necronomicon* alatt.

A három kiadáson kívül még kb. féltucatnyi különböző mű létezik *Necronomicon* címmel. Léteznek olyanok, amelyek magukat autentikusnak tüntetik fel, másokról még a szerzők is elismerik, hogy semmilyen valóság alapjuk nincs. Az okkultista szubkultúrában keringenek még különféle legendák olyan *Necronomicon*okról, amelyek a valóságban nem is léteznek. A szöveget a legkülönfélébb könyvekkel hozzák összefüggésbe, *Salamon Kulcsától*⁵⁴ kezdve Aleister Crowley írásaiig, és egy kalandos történetet is kreáltak mellé, olyan történelmi alakokkal, mint Leonardo da Vinci, Cervantes, Sztálin, és olyan eseményekkel, mint a keresztes háborúk vagy a Titanic tragédiája⁵⁵ (Clore, 2006a; *Necronomicon*, é. n.).

A fiktív *Necronomicon*ok, bár mindről bebizonyítható, hogy nem autentikusak, mégis fontos részét képezik a mágikus hiedelmeknek. A különféle újpogány mozgalmakban gyakran előkerül a grimoire használhatóságának kérdése, és legtöbbször maguk a vallási csoportok vezetői szentelnek oldalakat annak, hogy bebizonyítsák az *Al Azif* hamis voltát.⁵⁶ Azonban akadnak, akik elfogadják, hogy ha nem is olyan mértékben, mint egy valós varázskönyv, de a különféle szertartások, meditáció stb. során használható valamelyik szövegváltozat.⁵⁷

Lovecrafti csoportok

A lovecrafti életmű hatása a kortárs vallási színtérre nem merült ki a *Necronomicon*-jelenségben. Sokan, akik valamilyen formában gyakorolják az okkultista praktikákat és a mágiát – főleg az ún. káosz mágiát⁵⁸ –, előszeretettel merítenek Lovecraft műveiből. A Cthulhu-mítosz sokaknak mutat valamiféle allegóriát

54 *A Clavis Solomonis* vagy *Clavicula Salomonis* egy, a XIV-XV. században keletkezett reneszánsz grimoire.

55 Egy kifejezetten érdekes kronológia olvasható a *Necronomicon* fiktív történetéről ebben a dokumentumban: Cím: <http://promdrive.p8.hu/downloads/feketemagia.pdf> Letöltés ideje: 2012. 04. 20.)

56 Erre két példa, az egyik a magyar Wicca csoport egyik internetes kiadványában olvasható cáfolat (Cím: <http://berkano.wicca.hu/arnyak/pdf/arnyak5.6.pdf>, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.), a másik pedig a *Pagan Weblog Hungary* oldalon található összegzés a *Necronomicon*ról és Lovecraft ilyen témájú leveleiről (Cím: http://pwh.freeblog.hu/archives/2008/12/05/Az_osi_es_gonosz_Necronomicon/, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.). Ennek ellenére több helyütt olvasható, hogy a hívek nehezen tudnak dönteni abban, mi is az igazság, pl. a Wicca közösség egyik fórumán (Cím: <http://www.wicca.hu/index.php?mod=forum&akcio=uzenetlista&temaid=261>, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.).

57 „Bár a könyv csupán kitaláció, a sátáni mágiában az arra fogékonyak mégis hasznosíthatják az intellektuális felszabadító kamrában inspirációként, hiszen ezen a helyen és szellemi állapotban, amikor a mágus a szertartás idejére tudatosan félreteszi a racionális értékrendjét, gyakorlatilag minden és bármilyen fantáziaserkentő erejű lehet, az egyéni érdeklődési körnek és az elérni kívánt célnak megfelelően.” (Cím <http://scythe.hu/necronomicon-es-tarsai>, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.)

58 A káosz mágia (Chaos Magick) az okkultizmusban gyökerezik, legfontosabb jellemzője a hedonizmus és az egyén belső útkeresése. Legfontosabb alakjának Aleister Crowley-t tekintik, akinek életműve hivatkozási pont a káosz mágiában (Clarke, 2006; Szilágyi és Szilárdi, 2007).

a modern világban, több mágus pedig a fiktív varázskönyveket kutatva – vagy használva valamely hamis kiadást – próbál titkos tudás birtokába jutni. Mindazonáltal, bár az okkultizmus és a káosz mágia alapvetően individuális foglalatosság, több csoport létezik, ami az okkultizmusból merít, és felhasználja a lovecrafti mítoszt is. A káosz mágiára alapuló sátánizmus is épít elemeket hitelveibe és szertartásaiba a Cthulhu-mítoszból.

Sok kisebb-nagyobb olyan kultusz, vallási „műhely” és okkultista kör létezik, amely nyíltan felvállalja lovecrafti ihletését – emellett természetesen még olyan csoportok is léteznek, amelyek nem ennyire nyíltan, de merítenek a mítoszból.⁵⁹ Előbbiek közül a legismertebbek: *Order of the Trapezoid*: az 1957-ben megalapított Rend a hírhedt *Church of Satan* előzménye. Az alapítók közt található a „Sátán egyházának” későbbi vezetője, Anton Szandor LaVey. A csoport individualisták közössége, amelynek tagjai – a Lovagok – különböző kisebb egységekbe – Házakba (Houses) illetve Kunyhókba (Lodges) – tömörülnek, ezek közül némelyik lovecrafti nevet visel (R’lyeh). A Rend tagjai középpontba helyezik a Cthulhu-mítoszt és Lovecraft munkásságát, és olyan, lovecrafti témákat dolgoznak fel hitelveikben, mint a földön kívüli hatalmas istenségek. A Rend elfogadja a Church of Satan elveit és rituáléit.⁶⁰

The House of Stary Wisdom: az Order of the Trapezoidon belüli egyik Ház. Nevét Lovecraft *A sötétség lakója* (*The Haunter of the Dark*, 1935) című novellájában szereplő kultusztól vette (a fiktív vallás középpontjában Nyarlathotep áll). Céljai közt elsősorban a „csillagközi szimbólumok” vizsgálatát, az univerzum és az emberiség keletkezésének és rendeltetésének kutatását illetve különféle asztronómiai jelenségek felhasználását jelöli meg, ezzel is kapcsolódva a lovecrafti „csillagközi mitológiához”. Alapvető hitelveiben nem tér el az előbbi csoporttól.⁶¹

Esoteric Order of Dagon: a Lovecraft egyik novellájában, az Árnycék Innsmouth fölöttben szereplő kultusz nevét viselő, a crowleyánus hagyományokat követő csoport alapítójaként Randolph Cartert jelöli meg. Tézisei szerint Carter hosszú időn át egy párhuzamos létsíkban várakozott, amelybe az álmok útján lehetett belépni, míg végül a hatvanas években az eddig csak „tudati formaként” létező személy megjelenhetett a valóságban. Egy bizonyos Steven Greenwood vette fel a Randolph Carter nevet, és 1981-ben kiadta a *Manifesto of the Aeon of Cthulhu* című munkát. Ekkor alapította a *Temple of Dagon*t, amiből később az EOD vált. Lovecraft a csoport tagjai számára olyasvalakí, aki nem volt képes befogadni az igazságot, ezért csak fikciós munkáin keresztül mutatta meg azt a világnak. Az EOD az egyik legfontosabb

---

59 Sőt, a lovecrafti entitások a paródiavallások kedvelt alakjai is lettek, ilyen paródiavallás például a *Cthulhu Salvation Program*, ami Cthulhu eljövételét hirdeti (Cím: <http://kuoi.com/~kamikaze/Religion/salvation.php>, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.).

60 Cím: <http://www.trapezoid.org/> (Letöltés ideje: 2012. 04. 20.). Lovecraft fontosságáról lásd: *When The Stars Come Right Again* (Cím: <http://www.trapezoid.org/thought/when.html>, Letöltés ideje: 2012. 04. 20.).

61 Cím: <http://www.trapezoid.org/loдges/starry.html> (Letöltés ideje: 2012. 04. 20.)

lovecrafti vallási „gyűjtőszervezet”, tagja volt Kenneth Grant, a *Typhonian Rend* vezetője, több okkultista illetve a lovecrafti szubkultúra képviselői is.⁶²

Miskatonic Alchemical Expedition: a már nevében a lovecrafti életműhöz kapcsolódó csoport – a Miskatonic-völgy Lovecraft invenciója, itt található Arkham városa – 1988-ban alakult több különféle okkultizmussal foglalkozó ember összefogásából (például Phil Hine, volt EOD tag is közreműködött). Alapja az Esoteric Order of Dagonon és Typhonian Renden át Crowley-ig visszanyúlik. A lazán felépülő szervezet amolyan „ezoterikus műhely”, célja elősegíteni az egyén belsőjének feltárását, saját ismeretlen tartalékainak aktivizálását. A lovecrafti mitológiában a kozmikus tudást, a magasabb létsíkok lehetőségét találták meg.⁶³

Ebből a rövid áttekintésből is látható, hogy a különféle csoportok között sok azonosságot fedezhetünk fel, nem kevésbé annak köszönhetően, hogy tagságukban is nagy az átfedés. A lovecrafti hagyományt jellemzően erősen átértelmezik. Legjobban ez az átértelmezés olyan nagy szervezeteknél vizsgálható, amelyek eléggé jól dokumentáltak és a popkultúrában is kiemelt helyet foglalnak el. Ebből a szempontból a következőkben az *Ordo Templi Orientis (OTO) Typhonian Rendje*, a *Church of Satan* és a *Cult of Cthulhu* ismertetésén keresztül vizsgálom meg, hogy milyen módon viszonyulnak a lovecrafti életműhöz (Bolton, é. n.; Morrison, é. n.).

OTO Typhonian Rend

Az eddigiekben már többször olvasható volt Aleister Crowley neve, mint akinek munkássága alapjaiban határozta meg a modern okkultizmust. Mivel a lovecrafti hagyomány szempontjából is kulcsszerepe van, ezért mindenképpen szükséges részletesen foglalkozni a személyével.

Edward Alexander Crowley 1875-ben született Angliában. A Fenevad, ahogyan magát nevezte, már fiatalon elfordult a kereszténységtől. Főiskolai évei alatt kezdte el használni az Aleister nevet, ekkor ismerkedett meg a különféle misztikus művekkel és fordult érdeklődése az okkultizmus felé. Későbbi hedonizmusát is ekkor alapozta meg, kicsapongó hetero- és homoszexuális viszonyokkal. Kapcsolatba került az Arany Hajnal Hermetikus Renddel, aminek hamarosan teljes jogú tagja lett. Itt több ceremóniális varázslatban részt vett, illetve megismerkedett különféle drogokkal. Mivel érdekelt minden, ami a varázslattal és az ezotériával kapcsolatos, ezért rengeteget utazott, járt Mexikóban, Indiában, Japánban, Egyiptomban és Kínában. Kiforrott elképzeléseinek első fontos állomása Kairó volt, ahol 1904-ben egy természetfeletti entitás kapcsolatba lépett vele és annak sugalmazására megírta a *Liber AL vel Legis*, vagyis a *Törvény könyvének* szövegét, ezzel megteremtve a Thelema mágikus filozófia alapjait. Crowley hite szerint egy új korszak eljövetele közeleg, amikor az istenek újra visszatérnek a Földre. Hamarosan saját mágikus szervezet

62 Cím: <http://www.esotericorderofdagon.org/index.html> (Letöltés ideje: 2012. 04. 20.)

63 Cím: http://www.philhine.org.uk/writings/ktul_maexp.html (Letöltés ideje: 2012. 04. 20.)

megalapítását határozta el, ez volt az „A·A·A·” (Argentum Astrum, azaz Ezüst Csillag), ami sokat átvett az ekkor már széthullóban lévő Arany Hajnal Rendtől. Megírta a Thelema szent könyveit, amelyekben kifejtette fő elképzeléseit és rítusait. 1912-ben csatlakozott az Ordo Templi Orientishez, ami egy német gyökerű okkultista Rend volt, hamarosan pedig az angliai ág vezetője lett. Crowley következő fontos lépése az ún. Thelema Kolostor létrehozása volt Szicíliában. Ezt egy olyan utópisztikus közösségként képzelte el, amelynek tagjait nem kötik szabályok, csupán vallási cselekedeteket kell végrehajtaniuk, illetve tanulmányozniuk Crowley műveit. 1923-ban a hatalomra került Mussolini rezsim megszüntette a Kolostort, Crowley-t pedig kiutasították Olaszországból. A híres mágus ezután lassan egyre rosszabb anyagi helyzetbe került, míg egy elvesztett becsületsértési pert követően csődbe jutott. Mint okkultistát nagy tisztelet övezte, többekkel levelezett, de 1947-ben viszonylag elfeledetten hunyt el (Melton, 2001).

Crowley rendszerében, ami érdekes ötvözete a filozófiának és az okkult tudományoknak, központi helyet foglal el a szexuális mágia, vagyis a testi érintkezés útján „felszabaduló energiák” használata a mágikus szertartások során. Crowley úgy hitte, az új korszakban – amit ő csak *Aeon of Horus*nak nevezett – az emberek (tanítványai) képesek lesznek szellemi értelemben szabadok lenni, törvények nélkül élni, miközben tisztában vannak saját energiáik használatával. Crowley, az okkultizmus hagyományát továbbgondolva azt hirdette, hogy minden mögött megtalálható valamilyen tudományos magyarázat, legyen az vallási vagy valami elsőre megmagyarázhatatlan jelenség. Hitvallását műveinek kulcsmondataiban lehet legkönnyebben tetten érni. „*Tégy, amit tenni akarsz, ez legyen a törvényed egésze.*” „*A Törvény a szerelem, a szerelem az akaratnak alávetve.*”⁶⁴ Ez a két alapelv, illetve Crowley egész rendszere meghatározó a XX. század második felének okkultista hagyományában, a különféle újpogány csoportokban és hatása a New Age mozgalmakban is felfedezhető, főleg a szexualitás és a drogfogyasztás hangsúlyozása miatt⁶⁵ (Nagy és Nagy, 2005; Szilágyi és Szilárdi, 2007).

Az OTO Crowley belépése után egyre jobban az ő elképzeléseinek színtere lett, és miután 1922-ben a Rend vezetőjévé vált, minden eszközt meg is kapott elvei terjesztéséhez. Halála után az OTO vezetése Karl Germer kezébe került, és a Rendszer hamarosan szakadás mutatkozott, mivel Crowley egyik tanítványa, Kenneth Grant egyre inkább szembekerült Germerrel. Grant volt a londoni OTO vezetője, és ilyen minőségében kezdett saját csoport szervezésébe, ami oda vezetett, hogy Germer 1955-ben kizárta Grantet az OTO-ból. A kivált csoport ezt követően önállóan, tagjainak hite szerint a Crowley által megkezdett úton haladt tovább. Miután 1962-ben Germer meghalt, már nem maradt senki, aki megkérdőjelezhette volna Grant autoritását: a korábban Germer vezette OTO lassan elvesztette szerepét, helyébe a Grant-féle Typhonian Rend lépett (Clarke, 2006; Melton, 2001).

64 „*Do what thou wilt shall be the whole of the Law.*” „*Love is the Law, Love under Will.*”

65 Halála után Crowley a populáris kultúra részévé vált, Neil Gaiman *Sandman* képregényének első füzetében (1988) például az Álom bebörtönzőjét a Fenevadról mintázták.

Alapelveit, felépítését és rituáléit tekintve a Typhonian Rend nem tér el a többi OTO szervezettől: a crowleyánus hermetikus filozófiát, káosz mágiát és szexuális mágiát alkalmazzák. Emellett fontos szerepet tulajdonítanak a különféle földönkívüli értelmeknek és az UFO észleléseknek. Grant Crowley munkásságában több jelét találta annak, hogy a mágus ténylegesen kapcsolatba került ilyen lényekkel. Állítása szerint Crowley 1917-ben egy ilyen entitás képét hozta nyilvánosságra. A Lam nevű lény alakja valójában ismert a mai ember előtt, állította Grant, ugyanis a filmekben és a legtöbb leírásban hozzá nagyon hasonló idegenkép jelenik meg. A Rend Lam és társai tanulmányozásával, különféle mágikus praktikák segítségével próbálja megfejteni, milyen lehetőségei vannak az embereknek a csillagközi, „asztrális” lények között, az emberiség hogyan válhat minél hasonlatosabbá ezekhez az entitásokhoz. A földönkívüliekkel kapcsolatban pedig egy másik okkultista hagyományt is felhasznált a Typhonian Rend, ami nézetük szerint sok hasonlóságot mutat azzal a rendszerrel, amit a *Törvény könyve* leír, ez pedig a Cthulhu-mítosz (Hilton, é. n.).

Kenneth Grant leghíresebb munkája az ún. *Typhonian-trilógia*, ez az 1972-es *The Magical Revival*, az 1973-as *Aleister Crowley and the Hidden God* és az 1975-ös *Cults of the Shadow* című írásokból áll. Mivel azonban Grant műveinek átfogó elemzése szétfeszítené a tanulmány kereteit, ezért csak a Cthulhu-mítosz szempontjából legfontosabb részeket érintem, ahogyan ezt a másik két vizsgált csoport esetében is teszem.

Grant abból indul ki, hogy a XX. század elejének alkotói, mint Arthur Machen, Algernon Blackwood és H. P. Lovecraft, valójában valamilyen módon, még ha nem is nyíltan, kapcsolatba kerültek azokkal a fensőbb hatalmakkal, amikkel Crowley. Erre tökéletes bizonyíték, hogy Machen és Blackwood is tagja volt az Arany Hajnal Rendnek, így könnyen érthette őket olyan hatás, mint Crowley-t. A gyenge láncszem Lovecraft, aki nem hogy tagja nem volt semmilyen okkultista szervezetnek, de még el is utasított mindenféle vallást. Ugyanakkor tény, hogy közvetetten kapcsolatba kerülhetett a Rend egyes elképzeléseivel, mert például Machen és Blackwood műveit, amelyben minden bizonnyal jelentek meg ilyen témák, olvasta és nagyra értékelte. Grant azonban ennél tovább megy. Azt állítja, hogy miután megvizsgálta a lovecrafti mitológiát, arra jutott, hogy Lovecraft álmain keresztül szerezte meg ama tudást, amit Crowley elsajátított és közzétett írásaiban. Tény, hogy Lovecraft többször hivatkozott álmaira, mint műveinek és az azokban megjelenő neveknek, helyeknek a forrására. Grant azt írja, hogy bár Lovecraft művei egyértelműen tanúskodnak a tudás megismeréséről, mégis nyilvánvaló, hogy a szerző nem jutott el a „beavatottság” megfelelő fokára, visszatartotta neveltetése és a beleivódott racionális szemlélet. Lovecraft mágus volt, mindössze ő maga nem volt ennek tudatában. A Cthulhu-mítosz éppen ezért nem más, mint egy valós, mögöttes igazság megjelenése, lényegében ugyanaz a rendszer, mint Crowley-é, és mindkettő mögött a káosz mágia áll.

Grant több hasonlóságot vél felfedezni a lovecrafti mitológia és Crowley tanításai között. Az egyik ilyen hasonlóságot a két mágikus könyv, a *Necronomicon* és a

Liber AL vel Legis között találja meg. Egyes elképzelések szerint a két könyv valójában egy korábbi írás egy-egy változata. Anélkül, hogy mélyebben belemennék a vizsgálódásba, annyi megállapítható, hogy Grantet elsősorban a két rendszerben előforduló elnevezések közti hasonlóság vezette az összekapcsolásban. A *The Magical Revival*-ben egy táblázatban be is mutatja, amely fogalom minek felel meg.⁶⁶ Például ami Lovecraftnál „Great Old Ones” az Crowley-nál „The Great Ones of the Night of Time”, Yog-Sothoth utóbbinál Sut-Toth vagy Sut-Typhon, Nyarlathoteph, az „örült pánsípos” alakjára Crowley egyik frázisában jelenik meg utalás („*Magányomba egy furulya hangja szüremlik be.*”⁶⁷). A Nagy Cthulhu, aki egyszerre halott és álmodik R’lyeh városában, megfelel a crowleyánus alvó isteneknek, Azatoth pedig a mágus szövegeiben Azoth. A sor még folytatható, Grant a lehető legtöbb módon igyekszik megfeleltetni Lovecraft ötleteit Crowley mítoszának. A Typhonian Rend vezetője vélhetően azért próbálta meg összekapcsolni a két személyt, hogy ezzel is alámassza Crowley rendszerének igazságát, illetve hogy az okkult szubkultúrában közkedvelt lovecrafti életművet is ebből eredeztesse – ez azért is lehetett fontos, mert a Cthulhu-mítosz az egyik legkoherensebb és legnagyobb hatású fiktív mitológia. A Lovecraftet felületesen ismerő embereket ez a hasonlóság meg is győzheti az író mágikus tudásáról, különösen akkor, ha megjegyezzük, hogy a két személy sosem találkozott egymással, Lovecraft nem is hallott a mágus nézeteiről, mégis ahhoz hasonló mítoszt alkotott. Természetesen nem zárható ki teljesen, hogy az új-angliai rémtörténetíró tudott Crowley létezéséről, már csak azért sem, mert felesége, Sonia Greene még a házasságuk előtt kapcsolatba kerülhetett a mágussal. Azonban szinte kizárt, hogy Lovecraft merített volna a Fenevad mágiájából (Grant, 1972; Grant, 1973).

A Typhonian Rend kísérlete, hogy Crowley-t és Lovecraftet összekapcsolja, olyan sikeres lett, hogy a későbbi okkult hagyományt is gyökeresen meghatározta, a Simon-féle *Necronomicon* is ebből az elképzelésből és a *The Magical Revival*-ből merít. A két figura az okkultúrában menthetetlenül összekapcsolódott, körük számos legenda épült. Ilyen legenda, hogy Crowley saját *Necronomicon*-példánnyal is rendelkezett. Szinte valamennyi, az OTO-ból illetve Crowley hagyományából kisarjadó vagy arra hivatkozó csoport, mint a következőkben tárgyalandó két szervezet – és a korábban említett kisebbek – is hangsúlyos szerepet tulajdonít a Cthulhu-mítosznak és Lovecraft személyének (Bolton, é. n.; Davis, 1995; Morrison, é. n.).

---

66 A továbbiakban a fogalmakat a könnyebb érthetőség és a szemléletesség miatt angol eredetiben közlöm.

67 „*Into my loneliness comes the sound of a flute.*”

A sátánizmus talán a média által legtöbbet emlegetett új vallási jelenség. A különféle, sátánizmussal foglalkozó írások általában kiemelik, hogy milyen ártalmasak a társadalomra ezek a csoportok, és hogy mennyire veszélyesek a fiatalokra nézve a „Sátán-imádó szekták”. Valójában a sátánizmus egy viszonylag kicsi, jól körülhatárolható csoport, ami inkább csak a populáris kultúrában elfoglalt szerepe miatt tűnik elterjedtnek.

A Sátán, mint a gonoszság princípiuma, a jóságos Isten ellentétpárja, valószínűleg a perzsa zoroasztrianizmus közvetítésével került a zsidó-keresztény vallási hagyományba. A Sátán imádása már a középkorban is megjelent, mint a különféle eretnek csoportok illetve boszorkánymozgalmak ellen felhozott legsúlyosabb vád. A modern sátánizmus egyfajta kicsavart kereszténység, építkezik a gnosztikus hagyományokból⁶⁸ és az okkultizmusból is. A Sátánt, mint az „itt és most” istenét, a hús és a szexualitás hangsúlyozóját tiszteli, a hedonizmust és az egyént helyezi a középpontba (szemben a középkori gnosztikusokkal) (Szilágyi és Szilárdi, 2007).

A legfontosabb és legreprezentáltabb sátánista csoport az Anton Szandor LaVey által létrehozott Church of Satan. LaVey 1930-ban született Chicagóban, fiatalon vonzódott az okkultizmus és a metafizika iránt, életrajzírói pedig kiemelik Bram Stoker, Mary Shelley⁶⁹ és Lovecraft hatását. Megismerkedett a *Weird Tales* több szerzőjével, így Clarke Ashton Smith-szel is. Már az ötvenes években érdeklődni kezdett a sátánizmus iránt, de igazán a hatvanas években merült bele a témába, előadásokat tartott az okkultizmusról és a különféle rituálékról, hamarosan pedig fontos alakjává vált San Francisco ezoterikus szubkultúrájának. Végül 1966 boszorkányszombatján⁷⁰ megalapította a Church of Satant. A Fekete Pápa, ahogyan követői nevezték, hitelveit 1969-es *The Satanic Bible* című munkájában fejtette ki, ehhez 1972-ben kiegészítésül megjelentette a *The Satanic Rituals* kötetét. A Sátán az ő olvasatában a természetben megjelenő motiváló erő – olvasható úgy is, hogy maga a természet –, az emberben legbelül meglévő személyiséget megtestesítő „Fekete Láng”. A lázadó Sátán az individualizmus archetípusa, a szabályokat nem ismerő entitás, éppen ezért a sátánisták szélsőségesen individualisták, céljuk a lehető legnagyobb személyes kiteljesedés. Fontos szerepet kap még hitelveikben a szexualitás is (Mathews, 2009).

LaVey egy interjúban egyszer azt nyilatkozta, hogy Lovecraft művei már csupán hangulatuk és mondanivalójuk miatt is predesztináltak arra, hogy kultuszok építsék bele elveik közé. Szerinte Lovecraft egy saját tudását fel nem ismerő mágus volt. LaVey sose tagadta, hogy sokat merített a gótikus horror és az ennek a hagyománynak a folytatójaként számon tartott Lovecraft írásaiból. Dyrendal – ahogyan az egy ko-

68 A középkori gnosztikus hagyományban a Sátán az anyagi világ teremtője, mely világ bűnnel teli, éppen ezért tartózkodni kell pl. a szexualitástól és a húsevéstől.

69 Előbbi a *Drakula*, utóbbi a *Frankenstein* szerzője.

70 A boszorkányszombat – németül Walpurgisnacht – április 30. vagy május 1. éjszakájának ünnepe, a hiedelem szerint ekkor boszorkányok és varázslók gyűlnek össze különféle rituálék véghezvitele céljából.

rábbi fejezetben már olvasható volt – arra a következtetésre jutott, hogy a sátánisták számára a populáris kultúra jelenti az elsődleges szocializációs forrást. Valószínűleg a LaVey-kör tagjai közt is sokan a populáris kultúrából merítettek sátánizmusukhoz, Lovecraft pedig központi helyet foglal el ebben a kulturális miliőben (Bugbee és Bugbee, 1999; Dyrendal, 2008).

Ugyan LaVey is Lovecraft-rajongó volt, a Cthulhu-mítosz bekerülése a sátánista hagyományba Michael Aquino munkásságának köszönhető, aki közreműködött a *The Satanic Rituals* megírásában.⁷¹ Aquino két szertartásában, a *The Ceremony of the Nine Angles* és a *Call of Cthulhu* elnevezésűekben (mindkettő a *The Metaphysics of Lovecraft* részben található) fejt ki Lovecraft mítosza és a sátánizmus közti kapcsolatot. Aquino szerint az író történetei azt mutatják be, hogyan hajszolja az emberiség a tudást, és ez végül hogyan okozza vesztét. Az ember egyszerre teremtő és pusztító – ezt olvassa ki a Cthulhu-mítoszból, és ez a sátánizmus egyik alaptézise is. Lovecraftet Milton Sátánjához hasonlította, aki inkább lesz úr a Pokolban, mint szolgál a Mennyben, ezért választotta a gonoszság és a pusztítás krónikásának szerepét. Bár Aquino elfogadja azt, hogy a mítosz szörnyetegei se nem gonoszak, se nem jók, kiemeli, hogy visszatérjük pusztítással járna. Ugyan a lovecrafti szövegekben sok kultuszt megemlíti a szerző, mégis viszonylag kevés szertartás jelenik meg ezekben. Ellenben a *The Satanic Rituals* szerint, ami feltűnik, annak utalásai arra engednek következtetni, hogy Lovecraft ismert ókori és középkori rítusokat – forrásokat használhatott ezekhez, de lehetséges, hogy valamilyen tudatalatti befolyás is közrejátszott, ezt nem jelenti ki egyértelműen Aquino –, és ezeket írta le műveiben. A sátánista szerző szerint érdekes az a párhuzam, ami a vízparti városok, mint San Francisco és Lovecraft képzelte városai – főleg Innsmouth, de Arkham is ide tartozik – között található: a föld és a víz határvidéke szerinte vonzza a titkos tudás keresőit, maga Cthulhu is mint vízelemű entitás jelenik meg és a „Call of Cthulhu” rítusát is ajánlott víz közelében elvégezni.⁷²

A két lovecrafti szertartásban az Öregek közül több megjelenik – Azathoth, Nyarlathotep, Yog-Sothoth, illetve Cthulhu a nevét viselő szertartásban –, a mítoszt pedig úgy jellemzi Aquino, mint „a jövő emberi mentalitásának árnyképét”. A szertartások szövegeiben a Yuggoth nyelvén is elhangzanak részletek. A Yuggoth a Naprendszer fiktív kilencedik bolygója – mikor Lovecraft kitalálta, még a Plútót nem ismerték, csak azt tudták a csillagászok, hogy kell még egy bolygónak léteznie –, ahonnan idegen lények látogattak el a Földre. A Yuggoth ősi nyelve K. R. Bolton szerint itt olyan funkciót tölt be, mint más ősi, kihalt nyelvek, vagy akár a latin a

71 Aquino és néhány társa, amikor a hetvenes években a Church of Satan inkább már csak médiaszenzáció volt, semmint valós vallási csoport, kiváltak a lavey-i mozgalomból és megalapították a Temple of Set nevű szervezetet 1975-ben (Lewis, 2001).

72 Aquino 1972-ben, a *The Satanic Rituals* megjelenésekor a Church of Satan hírlevelében közzétett egy cikket, amelyben R’lyeh helyét igyekezett meghatározni. Az elsüllyedt szigetet valahová Polinéziába helyezte, abba a régióba, ahonnan az Árnyék Innsmouth felett egyik figurája, Abed Marsh elhozta Új-Angliába Dagon imádatának hagyományát. A lovecrafti szövegkorpuszban viszont nincs utalás arra, hogy a két régiónak köze lenne egymáshoz.

keresztény szertartásokon. A legtöbb résztvevő számára nem a jelentés, hanem a hangulat, a megteremtett légkör fontos (Bolton, é. n.; LaVey, 1972).

A *The Satanic Rituals*ben foglaltak Kenneth Grant elképzeléseihez viszonyítva hűségesebbek az eredeti lovecrafti invencióhoz, az azonban látszik, hogy Aquino is megpróbálja saját elképzelései szerint alakítani azt. Cthulhu vízeleműsége arra enged következtetni, hogy itt is megjelenhetett forrásként a derlethi mítoszvariáns. A szertartások leírásai során Lovecraft rítusait bacchans és egyéb valós szertartások elemeivel egészítik ki, ezzel próbálva megteremteni a kontinuitást a lovecrafti hagyomány és a sátánizmus – vélt vagy valós – vallási hagyománya között. Morrison cikkében kiemeli, hogy bár a sátánisták szerint Lovecraft is azt állítja, a világ rossz és pusztulásra ítéltetett, valójában az író szereplői – már ha van rá lehetőségük – minden tőlük telhetőt megtesznek a pusztulás elkerülésére, és az alkotó is az ő oldalukra helyezkedik. Végezetül fontos megemlíteni, hogy a sátánizmusban a mítosz inkább metaforaként van jelen, nem valós háttérként, mint Grantnél (Bolton, é. n.; Morrison, é. n.).

Cult of Cthulhu

A LaVey-féle sátánizmusnak legalább akkora hatása volt az okkultista szubkultúrára, mint Crowley-nak és Lovecraftnek. A hetvenes évek óta sorra jöttek létre különféle csoportok, amelyek magukat sátánistának vagy sátánista gyökerűnek vallják. Ezek között találjuk a Cult of Cthulhu nevű szervezetet⁷³, amit 2005-ben hozott létre Darrick Dishaw, aki korábban is gyakorló sátánista volt, ám már hosszú ideje alkalmazta a Cthulhu-mítoszt, mint a sátánizmussal felcserélhető elemek gyűjteményét. Dishaw, mikor úgy döntött, saját irányzatot alapít, felvette a Venger Satanis nevet, és 2007-ben megírta a *Cthulhu Cult* című rövid füzetet. A Cult of Cthulhu akkor kapott nagy figyelmet, amikor 2010-ben besorolták az 501(c)(3) adózási kódszám alá, amelyet többek között oktatási, vallási és karitatív szervezetek kapnak meg az Amerikai Egyesült Államokban. Mint sátánista szervezet, a Cult fontos szerepet tulajdonít a szexualitásnak és nyíltan elismeri LaVey és Crowley hatását.

A csoport abból indul ki, hogy a lovecrafti Nagy Öregek a mi világunk gonoszának megtestesítői. Satanis szerint a sátánizmusban és a Cthulhu-mítoszban alapvetően azonos elemek vannak. „*Én a Sátán és Yog-Sothoth mögé akarok látni*” – nyilatkozta Satanis. A mítoszban fellelhető örült varázslók, akik ősi és elfeledett tudás birtokában vannak, szintén nem idegenek a sátánista – de inkább az okkultista – hagyománytól. Lovecraft Satanis olvasatában olyasvalaki, aki saját hitét írta meg, ám mivel saját korában nem fogadták volna el nézeteit, azokat fikciós formában hozta nyilvánosságra. „*Nincs valóság. Amit az emberi elme valóságnak hív, nem létezik. Elismerem, hogy a legtöbb ember eléggé kényelmesen él az Általánosan Elfogadott*

73 Cím: <http://www.cultofctulhu.net/> (Letöltés ideje 2012. 04. 22., azóta megszűnt)

Valóságnak nevezett paradigmában. De személy szerint én sosem lennék erre képes. Változtatnom kell a dolgokon.”⁷⁴ (Satanis, 2007, 12.) És ha nincs valóság, honnan veszik az emberek, hogy Lovecraft nem az igazat írta le? Miért ne lehetnének a Nagy Öregek valóságosak? Erre az alapra építi fel Satanis egész hitrendszerét, ami a Cthulhu-mítosz motívumait használja fel. A változás az új kor eljövételében rejlik, az igazság felszínre kerülésében, ami a Nagy Öregek visszatérésekor köszönt be. A csoport célja, hogy felébresszék „*az Alvót, aki Smaragd Hullámokon túl álmodik*” – ez maga Cthulhu. Satanis szerint a Cult of Cthulhu csupán egy eszköz, mellyel az emberiséget tökéletesíthetik, hogy minél hasonlatosabb legyen a Nagy Öregekhez. Mint mondja, a különféle szertartásokkal előhozható az emberből az a része, ami az Öregektől származik, így egy magasabb fejlettségi állapotba léphet. Satanis ugyan elveti a Simon-féle *Necronomicont*, de nem ítéli el azt, akinek az segít eligazodni (Mathews, 2009; Satanis, 2007).

A Cult of Cthulhu és Főpapja (High Priest) bevallottan érdeklődik a populáris kultúra más területei iránt, többek között a szerepjátékok iránt. Satanis maga is készített szerepjátékot, sőt, a Venger név is egy szerepjátékban szerepelt. A csoport igyekszik minél nagyobb nyilvánosságra szert tenni, Cthulhu találkozókat is szerveznek. Hitelveik a sátánizmus, a Cthulhu-mítosz – inkább a lovecrafti, semmint a derlethi változat – és a posztmodern kételkedés sajátos keverékei. Satanis jó érzékkel ragadja meg azt a bizonytalanságot, ami a kor vallási szféráját jellemzi. Elismeri, hogy elsőre furcsának tűnhet, amit mond, de szerinte a sátánizmus illetve a kereszténység is ugyanolyan furcsa. Mint a legújabb lovecrafti vallási csoportot, a Cult of Cthulhut nehéz behatárolni, és bár mindenképpen érdekes megfigyelések tehetőek a szervezet vizsgálatával, még kevés tudományos munka foglalkozott Venger Satanis szervezetével, amiről újdonsága miatt még azt sem lehet megállapítani, nem egy kérészéletű konstrukció-e.⁷⁵

Összegzés

Az előzőekben először a „fikciós alapú vallás” jelenségével foglalkozó nagyobb elméleteket, az azokhoz kapcsolódó más tudományos elképzeléseket és a téma tágabb tudományos keretét ismertettem. Ezt követően, mint az egyik legszemléletesebb példát, a H. P. Lovecraft hagyományának vallási hatását és az abból kisarjádó közösségeket jártam körül, kiemelve három csoportot, az Ordo Templi Orientis Tyhponian Rendet, a Church of Satant és a Cult of Cthulhut. Ezeknél a szervezeteknél azt kívántam vizsgálni, milyen módon használják fel Lovecraft Cthulhu-

74 „*There is no reality. What the human mind calls reality does not exist. I admit that most people can live quite comfortably inside a paradigm called Generally Accepted Reality. But for me personally, I could never do that. I have to change things.*”

75 További információk olvashatóak a Cult of Cthulhuról és Venger Satanisról ebben a 2010-es interjúban: Cím: <http://lovecraftnewsnetwork.blogspot.com/2010/02/cult-of-cthulhu-is-now-501c-3-interview.html> (Letöltés ideje: 2012. 04. 28.).

mítoszát, illetve hogyan reflektálnak forrásuk alaposan dokumentált fikciós voltára. Ezek a csoportok a szerzőt valamilyen okkult tudás birtokosaként tüntették fel, aki vagy nem volt tudatában saját ismereteinek, vagy szándékosan adta azt közre rejtetten fikciós műveiben. Jól tetten érhető, hogy a hitelvekben a lovecrafti hagyomány erősen átalakították, és igyekeztek meglévő hagyományokhoz – Aleister Crowley rendszeréhez, illetve a sátánizmushoz – kötni. Természetesen nem szabad megfeledkezni a csoportok vizsgálata során arról sem, hogy a közösségek között több esetben a lovecrafti hagyomány használatán kívül is találunk kapcsolódási pontokat, gyakran tagságuk egy része is fedi egymást. A lovecrafti hagyomány főleg az okkultista szubkultúrában jelentkezik erőteljesen, de más vallási közösségnél is előfordulhat (mint például néhány kortárs pogány csoport esetében).

Hogy mi lehet az oka annak, hogy Lovecraft életműve ilyen nagy hatást gyakorolt vallási téren, nem ragadható meg teljesen. Egyrészt mindenképpen fontos az a tény, hogy Lovecraft olyan tematikában – a horror, de említhetjük akár a fantasy-t vagy a science fictiont – alkotott, amely mind a „fikciós alapú vallási csoportoknak”, mind az okkultista szubkultúrának forrásként jelenik meg. Az, hogy művei, lényei, az általa megteremtett tematika – a „ kozmikus horror ” – hivatkozási ponttá vált az irodalomban, elősegítette, hogy életműve a filmművészetben és hasonló médiumokban is átszöveje a kultúrát. De nem csupán ez játszhatott szerepet a jelenség kialakulásában. Markus Davidsen Tolkien vallási hatását vizsgálva jegyzi meg, hogy az olyan sajátos írói magatartás, mint a valóság kombinálása a fikcióval, fiktív újságszövegek felhasználása vagy az egyes szám első személyű narráció elősegítheti, hogy a szöveget vagy az elmondott eseményt valóságnak fogadjassák el az emberek (Davidsen, 2012). Ami pedig a történetek tartalmát illeti, a vallási elemekkel operáló Lovecraft művei könnyen válhattak egy okkultizmus iránt érdeklődő ember kiindulópontjává.

Bár maga a lovecrafti vallási hagyomány is érdekes és értékes részét képezi a tanulmánynak, vallástudományi szempontból sokkal fontosabb a „fikciós alapú vallás” jelensége, amely nagy valószínűséggel Magyarországon eddig teljesen ismeretlen, és a nemzetközi szinten is csupán nemrég kezdtek el vele foglalkozni. Éppen ezért, mivel ezek az elméletek igen újak, számos eltérés található bennük. Ennek egyik oka, hogy nem teljesen ugyanazt a kérdést teszik fel. *Carole M. Cusack* paródiavallásokat is vizsgál monográfiájában (2010), *Markus Davidsen* elméletében fiktív vallások megjelenéséről beszél (2012), holott egy másik tanulmánya ennek a tézisnek mond ellent (2011), *Adam Possamai* pedig nem vesz tudomást számos, forrását nem csupán metaforaként kezelő közösségről (2005). A tanulmánnyal igyekeztem ezekre az eltérésekre rávilágítani és felvetni egy későbbi összefoglaló elmélet szükségességét, azonban erre a téma kiforratlansága és kutatottságának alacsony szintje miatt még várni kell.

A vallástudományi relevancia kérdését tekintve tehát összegzésként elmondható, hogy a fikciós alapú vallásosság több szempontból is érdekes lehetőségeket rejt magában a tudományág számára. Egyrészt vizsgálható az a folyamat, amelyben fikció vallásivá válik, másrészt feltérképezhető, hogy ebben a folyamatban milyen

sémák/mintázatok, illetve esetleges „stádiumok” fedezhetők fel. Ha pedig még tovább akarunk menni, úgy arra is jól használható ezen csoportok vizsgálata, a „fikció valóssá válásának” elemzése, hogy többet megtudjunk a vallások kialakulásáról, a szent szövegek és hitelvek alakulásáról. Bármennyire is csupán viszonylag kicsi a „fikciós alapú vallások” köre, fontos jellemzői a XX-XXI. századi vallásosságnak és a modern ember vallási képének.

Irodalomjegyzék

- Aldiss, B. és Wingrowe, D. (1994): *Trillió éves dáridó*, II. kötet. Szukits Kiadó, Szeged
- Barker, E. (1985): *New Religious Movements: Yet Another Great Awakening?* In: Hammond
- P. E. (szerk.): *The Sacred in a Secular Age*. University of California Press, Berkley and Los Angeles, CA. 36-57.
- Bittarello, M. B. (2008): *Shifting Realities? Changing Concepts of Religion and the Body in Popular Culture and Neopaganism*. In: *Journal of Contemporary Religion*, 23. No. 2. 215-232.
- Bolton, K. R. (é. n.): *The Influence of H. P. Lovecraft on Occultism*. In: *Irish Journal Of Gothic and Horror Studies*. Letöltés ideje: 2012. 04. 22. Cím: <http://irishgothichorrorjournal.homestead.com/LovecraftOccultism.html>
- Butor, M. (1967): *A science-fiction válsága*. In: *Új Írás*. 7. 9. sz. 35-40.
- Campbell, C. (2002): *The Cult, the Cultic Milieu and Secularization*. In: Kaplan, J. and Lööw, H. (szerk.): *The Cultic Milieu: Oppositional Subcultures in an Age of Globalization*. AltaMira Press, Walnut Creek, CA. 12-25.
- Clarke, P. B. (2006, szerk.): *Encyclopedia of New Religious Movements*. Routledge, London & New York.
- Clore, D. (2006a): *Fake Necronomicons*. Letöltés ideje: 2012. 04. 22. Cím: <http://www.reocities.com/clorebeast/necfake.htm>
- Clore, D. (2006b): *The Lurker on the Threshold of Interpretation: Hoax Necronomicons and Paratextual Noise*. Letöltés ideje: 2012. 04. 22. Cím: <http://www.reocities.com/clorebeast/lurker.htm>,
- Colavito, J. (2005): *The Cult of Alien Gods: H. P. Lovecraft and Extraterrestrial Pop Culture*. Prometheus Book, Amherst, New York.
- Cusack, C. M. (2010): *Invented Religions: Imagination, Fiction and Faith*. Ashgate Publishing, Ltd., Farnham.
- Daidsen, M. (2011): *Fiction-based Religion: From Star Wars to Jediism*. Kéziratban.
- Daidsen, M. (2012): *The Spiritual Milieu Based on J.R.R. Tolkien's Literary Mythology*. In: Possamai, A. (szerk.): *Handbook of Hyper-real Religions*. Brill, Leiden & Boston. 185-204.
- Davis, E. (1995): *H. P. Lovecraft's Magick Realism*. Letöltés ideje: 2012. 04. 22. Cím: <http://www.levity.com/figment/lovecraft.html>
- Dyrendal, A. (2008): *Devilish Consumption: Popular Culture in Satanic Socialization*. In: *Numen: International Review for the Hystory of Religions*. 55. 68-98.
- Eliade, M. (2002): *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Erdei Pálma (2003): Észjáték vagy csodavárás? A science fiction jelenség szociológiája. Letöltés ideje: 2012. 04. 28. Kéziratban. Cím: http://doktori.tatk.elte.hu/2009_Erdei.pdf
- Evans, T. H. (2005): A Last Defense against the Dark: Folklore, Horror, and the Uses of Tradition in the Works of Lovecraft. In: *Journal of Folklore Research*. 42. No. 1. 99-135.
- Etherden, M. (2005): The Day the Earth Stood Still: 1950's Sci-Fi, Religion and the Alien Messiah. In: *The Journal of Religion and Film*. 9. 2. sz. Letöltés ideje: 2012. 04. 28. Cím: <http://www.unomaha.edu/jrf/Vol9No2/EtherdenEarthStill.htm>,
- Forbes, B. D. (2005): Introduction: Finding Religion in Unexpected Places. In: Forbes, B. D. and Mahan, J. H. (szerk.): *Religion and Popular Culture in America*. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London. 1-20.
- H. Nagy Péter (2003): Imaginárium IV. – Gaiman Lovecraft-újraírásai. In: *Prae*. 5. 1. sz. Letöltés ideje: 2012. 04. 28. Cím: http://www.prae.hu/prae/journals.php?menu_id=39&jid=43&jaid=237
- Haanegraaf, W. J. (2007): Fiction in the Desert of the Real: Lovecraft's Cthulhu Mythos. In: *Aries*. 7. No. 7. 85-109.
- Hamilton, M. B. (1998): *Vallás, ember, társadalom*. AduPrint, Budapest
- Harms, D. and Gonce, J. W. (2003): *The Necronomicon Files*. Red Wheel/Weiser, LLC, Boston.
- Hobsbawm, E. (2003): Introduction: Inventing Traditions. In: Hobsbawm, E. és Ranger, T.(szerk.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. 1-14.
- Houellebecq, M. (2008): *H. P. Lovecraft – Against the World, Against Life*. Gollancz, London.
- Joshi, S. T. (2001): *A Dreamer and a Visionary: H. P. Lovecraft in his Time*. Liverpool University Press, Liverpool.
- Kisantal Tamás (2007): Fantasztikum, horror és töredékesség H. P. Lovecraft szövegeiben. In: H. Nagy Péter (szerk.): *Idegen univerzumok*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely. 37-57.
- Kornya Zsolt (2003): Előszó: A New England-i remete öröksége. *Howard Philips Lovecraft összes művei*. I. kötet. Szukits Kiadó, Szeged. 5-11.
- Kurdi Péter (2007): *Az angolszász természetfölötti horror-fantasy a 20-as évektől napjainkig – H. P. Lovecraft és a többiek*. Kéziratban. Letöltés ideje: 2012. 04. 17. Cím: <http://www.scribd.com/doc/38161047/Lovecraft-szakdolgozat>
- Lewis, J. R. (2001): *Satanism Today: An Encyclopedia of Religion, Folklore, and Popular Culture*. ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, CA.

- Lewis, J. R. and Hammer, O. (2011): Introduction. In: Lewis, J. R. és Hammer, O. (szerk.): *The Invention of Sacred Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. 1-17.
- Mathews, C. (2009): *Modern Satanism: Anatomy of a Radical Subculture*. Praeger Publisher.
- McAvan, E. (2010): The Postmodern Sacred. In: *Journal of Religion and Popular Culture*. 9. No. 22(1). Letöltés ideje: 2012. 04. 27. Cím: [http://www.usask.ca/relst/jrpc/art22\(1\)-PostmodernSacred.html](http://www.usask.ca/relst/jrpc/art22(1)-PostmodernSacred.html)
- Melton, J. G. (2001, szerk.): *Encyclopedia of Occultism and Parapsychology*. I-II. kötet. Gale Group, Inc., Farmington Hills, MI.
- Morehead, J. W. (é. n.): „*A world without rules and controls, without borders and boundaries.*”: *Matrixism, New Mythologies, and Symbolic Pilgrimages*. Kéziratban.
- Morrison, T. J. B. (é. n.): *Debunking the Lovecraftian Occult*. LNN. Letöltés ideje: 2012. 04. 21. Cím: <http://lovecraftnewsnetwork.blogspot.com/2010/10/debunking-lovecraftian-occult.html>
- Nagy Melinda és Nagy Tamás (2005): *A Fenevad Mágiája*. Tuan Kiadó, Budapest
- Palumbo, D. (2008): The Monomyth in James Cameron's *The Terminator*: Sarah as Monomythic Heroine. In: *Journal of Popular Culture*. 41. No. 3. 413-427.
- Porter, J. (2009): Implicit Religion in Popular Culture: The Religious Dimensions of Fan Communities. In: *Implicit Religions* 12. No.3. Equinox. 271-180.
- Possamai, A. (2005): *Religion and Popular Culture: A Hyper-Real Testament*. Peter Lang Publishing, Inc., Brüsszel.
- Possamai, A. (2007): *Jediism, Matrixism and „Hyper-Real” Spiritualities*. Letöltés ideje: 2012. 04. 28. Cím: <http://www.theofantastique.com/2007/10/31/adam-possamai-jediism-matrixism-and-hyper-real-spiritualities/>
- Povedák István (2004): Népi kultúra vagy populáris kultúra? (Birkózás a fogalmakkal). In: *Tiszatáj*. 58. 8. sz. 84-88.
- Robbins, T. (1996): Az új vallási mozgalmak és a társadalom: elméletek és magyarázatok. In: *Replika*. 7. 21-22. sz. 173-208.
- Roberts, A. (2008): *Science Fiction*. Routledge, London & New York.
- Rothstein, M. (2011): Scientology, scripture, and sacred tradition. In: Lewis, J. R. és Hammer, O.: *The Invention of Sacred Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. 18-37.
- Saliba, J. A. (2003): *Understanding New Religious Movements*. AltaMira Press, Walnut Creek, CA.
- Sandstorm, O. (2012): *Otherkin Timeline: The Recent History of Elfin, Fae, and Animal People*. Kéziratban. Letöltés ideje: 2012. 04. 27. Cím: <http://orion.kitsunet.net/time.pdf>
- Sárközy Bence (2003): Lord Dunsany, az istenek kései prófétája. In: *Átjáró*. 2. 1. sz. 74-76.
- Szilágyi Tamás és Szilárdi Réka (2007): *Istenek ébredése*. JatePress, Szeged.

- Tarr, D. (1994): *The Cthulhu Myth*. Letöltés ideje: 2012. 04. 24. Cím: <http://www.tarrdaniel.com/documents/Hermetika/cthulhu.htm>
- Tomka Miklós (1996): A vallásszociológia új útjai. In: *Replika*. 7. 21-22. sz. 163-171.
- Tomka Miklós (1997): A vallás modernizálódó társadalmunkban. In: *Korunk*. 21. 10. 25-34.
- Turnau, T. A. (2008): Popular Cultural „Worlds” as Alternative Religions. In: *Christian Scholars Review*. 37. 3. sz. 323-345.
- Források
- Anushavan (2007): *Fekete Mágia*. Letöltés ideje: 2012. 04. 20. Cím: <http://promdrive.p8.hu/downloads/feketemagia.pdf>
- Bugbee, A. and Bugbee, S. (1999): *The Doctor is in...* Letöltés ideje: 2012. 04. 21. Cím: <http://www.churchofsatan.com/Pages/MFInterview.html>
- Grant, K. (1972): *The Magical Revival*. Kéziratban.
- Grant, K. (1973): *Aleister Crowley and the Hidden God*. Kéziratban.
- Hilton, S. (é. n.): *The Typhonian Tradition*. Kéziratban. Letöltés ideje: 2012. 04. 23. Cím: <http://www.scribd.com/doc/21549974/Simon-Hinton-Typhonian-Tradition>
- LaVey, A. Sz. (1972): *The Satanic Rituals*. Kéziratban.
- Lovecraft, H. P. (2001): *Howard Philips Lovecraft összes művei*. I. kötet. Szukits Kiadó, Szeged.
- Lovecraft, H. P. (2003): *Howard Philips Lovecraft összes művei*. II. kötet. Szukits Kiadó, Szeged.
- Lovecraft, H. P. (2005): *Howard Philips Lovecraft összes művei*. III. kötet. Szukits Kiadó, Szeged.
- Necronomicon* (é. n.). Kéziratban. Letöltés ideje: 2012. 04. 26. Cím: <http://www.scribd.com/doc/258576/Aleister-Crowley-The-Necronomicon>
- Necronomicon, A Halott Nevek Könyve* (2005). Hermit Kiadó, Onga.
- Necronomicon – Kitab al-Azif* (2000). Hermit Kadó, Onga.
- Usuman (2003): A Necronomicon cáfolata. In: *Árnyak – KWHE kiadvány beavatotaknak*. 5. 6. sz. 2-8. Letöltés ideje: 2012. 04. 20. Cím: <http://berkano.wicca.hu/arnyak/pdf/arnyak5.6.pdf>
- Satanis, Venger (2007): *Cthulhu Cult*. Kéziratban.